

SVENSK

MEMBERSTIDNING FÖR SVENSKA FOLKSKOLANS VÄNNER

BYGDEN

Nummer 2/2014 • Pris 2 e

**Med e-böcker tänker
Erik Berglund öka
läslusten bland
skolelever**

**Luckans virtuella tjänster
Innovationslägret
Vöråtrion KAJ
Octavio Paz**

– I Sverige är till exempel 13 procent av alla som deltar i studieförbundets musikverksamheter tjejer, och av dem som spelar hockey är sju procent tjejer. Hur är det i er verksamhet? undrar **AGNES BRANTING** från Crossing Boarders på sidan 20.

Den moderna världen är i ständig förvandling, saker som man kan tro på och lita på idag kan vara något helt annat i morgon. De traditionella ortodoxa ikonerna har genom århundradenas lopp varit oförändrade. **ALEXANDER WIKSTRÖM** i Valamo, sidan 52.

» Är du fortfarande tillräckligt frisk för att själv gå till läkare, får du oftast bara utskrivet lite sömnmedicin. Först då du är så sjuk att du själv inte orkar ta dig till läkare kan den rätta diagnosen ställas och ändamålsenlig vård inledas. »

Päivi Storgård, sidan 11

Axxells studerande skördade framgångar.....	4
Lev livet – Lev föreningslivet.....	4
Nästan 19 000 deltagare förra året.....	4
Föreningsresursen finns till för alla föreningar.....	5
Vilken kulturpolitik behöver Svenskfinland?.....	5
SFV:s utdelning: cirka 1 miljon.....	5
Också den fria bildningen måste grunda sig på kvalitet.....	8
Att leva med bipolär sjukdom.....	11
Camilla Wahlsten på toppost inom landsbygdsutvecklingen.....	18
Att nå och inkludera underrepresenterade grupper.....	20
Luckans nya virtuella tjänster.....	22
Framgången fortsätter.....	24
Förädlade idéer från det första finlandssvenska innovationslägret.....	26
E-böcker till eleverna!.....	29
Dockteater och marionetteater – tidernas underhållning.....	34
Örn eller sol?.....	40
Abbe, Tove och Greta.....	44
Förvandlar 1700-tals hus till kafé.....	48
I Valamo målas fönster mot himlen.....	52
Medlemmarnas bokspalt.....	54
En berättelse om frihet och tolerans.....	56
Förbudstiden.....	60
Läsbiten.....	61

Johan
AURA

Kanslichef, Svenska folkskolans vänner

Signalen är klar: större enheter gäller

ISLUTET av april presenterades en färdplan för den fria bildningens enheter i Nyland, där utredaren förelser att Folkhögskolan Axxell, Västra Nylands folkhögskola och Borgå folkakademi går ihop. Bakgrunden är statsmaktens önskan att sammanföra läroinrättningar till större, effektiva helheter, samt förstås tuffa ekonomiska utsikter för enheterna i framtiden, om inget görs. Tidtabellen för att skapa en ny folkhögskola av de tre gamla enheterna är snäv, ansökningarna till statsmakten borde lämnas in redan i augusti 2015, och den nya statsandelslagen träder i kraft 2016. Det betyder att arbetet för att skapa en bra administrativ form för den nya skolan helst skall starta redan denna sommar.

LYCKLIGTVIS SER det nu ut som om parterna själva enats om fortsättningen, och då planen presenterades i april hördes inte heller de sedvanliga skorrande rösterna på det politiska fältet. Vanligtvis väcker ju planer som denna alla knutpatrioter som försöker dra några snabba politiska poäng genom att ”försvara” det egna.

MAN FÅR innerligt hoppas på att samma samarbetsvilja över regionala gränser uppenbarar sig då nästa stora bit läggs på bordet: den svenskspråkiga yrkesutbildningen. Och alldeles säkert är att den frågan aktualiseras inom en mycket kort tid: signalerna från statsmakten har varit tydliga i flera år redan.

PÅ DENNA punkt är det också viktigt att vi inte sammanblandar en improduktiv knutpatriotism med känsla för hembygden. Hembygden tycks ju för de flesta människor bara bli viktigare i dagens globaliserade värld.

MEN DÅ det gäller utbildning måste alltid hållas för ögonen. Läroinrättningar, så viktiga för oss finlandssvenskar, borde aldrig få bli spelknappar i ett regionalpolitiskt spel, och speciellt inte deras administrativa strukturer. Alla borde kunna enas om att man utan större känsloutbrott bör kunna trimma och sammanföra olika enheters administration, för att den vägen få mer pengar till själva undervisningen.

Axxells studerande skördade framgångar

Axxells studerande var framgångsrika i TaitajaMästare-finalen, som gick av stapeln i april i Lahtis. Axxells hästkötarstuderande **Essi Joronen** vann hästkötargrenen och **Pia Tötterman** kom på en fin fjärde plats i samma gren. Närvårdarstuderande **Anna Grönberg** och **Jennifer Lindegren** kom på femte plats. Flickorna tog sig via deltävlingarna till finalen, och Axxell hade rentav två av åtta finalplatser i hästkötargrenen. Närvårdarna tävlar i par.

TaitajaMästare är yrkesutbildningens största årligen återkommande evenemang. Kärnan är FM-tävlingarna i yrkesskicklighet för ungdomar där sammanlagt cirka 400 studerande deltar. Antalet FM-grenar är 44. I evenemanget ingår också Mästa-

Anna Grönberg och **Jennifer Lindegren** tillsammans med daghemsföreståndaren **Anna Moberg-Jokinen**.

rePLUS, yrkesskicklighetstävlingen för studerande i behov av särskilt stöd, samt lagtävlingen Mästare9, en händighetstävling för niondeklassister.

Lev livet – Lev föreningslivet

Föreningsfestivalen ordnas i år som en festivalvecka med lokala evenemang i samarbete med föreningar runt om i Svenskfinland den 6–12.10. Temat för festivalveckan är Lev (förenings)livet och ett mål är att skapa samarbete över ort-, region-, språk- och generationsgränser. Under våren har föreningar som vill ordna något evenemang under festivalveckan kunnat ansöka om att bli lokalarrangör och i slutet av maj utses lokalarrangörerna.

Föreningsfestivalen ordnas av Finlandssvensk Festivalövning rf i samarbete med huvudarrangören Finland Svenska Ungdomsförbund. Finlandssvensk Festivalövning rf:s syfte är att främja samarbete mellan finlandssvenska föreningar och förbund samt att verka för deras synlighet. Föreningen fullföljer sitt syfte genom att arrangera den återkommande Föreningsfestivalen som finns till för att föreningar skall kunna träffas, byta idéer och kunskap samt knyta nya kontakter.

Nästan 19 000 deltagare förra året

Under år 2013 deltog över 18 700 personer i kurser och studiecirklar som ordnades i samarbete med Svenska studiecirkeln (SFV Bildning). SFV Bildning förmedlar statsbidrag till kurser som svensk- och tvåspråkiga organisationer ordnar. Antalet kursstimmar har stigit till nästan 13 000, en höjning sedan år 2012 då antalet kursstimmar var 12 400. Kurserna är väldigt varierande både till omfattning, metoder och teman. Under år 2013 ordnades många kurser i bland annat körsång, dans, inom ledarskap och föreningskunskap och inom hälso- och motionsområdet.

98 studiecirklar redovisades under år 2013 och hade ett totalt deltagarantal på knappt tusen personer. En cirkel kan handla om nästan vad som helst. Cirklar som avslutades under år 2013 handlade bland annat om matlagning, släkttforskning, sittdans, akvarellmålning, punktskrift, renovering av allmoge-

båt och hardangersömnad. Bokcirkelarna har också blivit väldigt populära och ökat till antalet. Vem som helst kan starta en studiecirkel genom att samla ihop en grupp på minst fem personer och anmäla cirkeln på adressen www.sfv.fi/cirklar.

Föreningsresursen finns till för alla föreningar

När är man jävig som verksamhetsgranskare? Vad händer om ordförande eller en styrelsemedlem avgår? Kan en förening ha ett stort överskott i bokslutet? Det är exempel på frågor som ställts till Föreningsresursen.

SFV Bildnings webbplats för föreningskunskap, Föreningsresursen, bjuder på lättfattlig och tillgänglig kunskap om föreningsarbete och föreningsteknik. Webbplatsen föreningsresursen.fi riktar sig i första hand till förtroendevalda i styrelser, men där finns också information om till exempel hur man grundar en förening, om ledarskap och om föreningsadministration.

– En viktig del av Föreningsresursen är också att om man inte hittar svar på sina frågor eller är osäker på vad det egentligen betyder så kan man ta kontakt om få hjälp, säger **Sebastian Gripenberg**, verksamhetsombud på SFV Bildning.

Frågorna kan handla om mötesteknik, ha med styrelsens verksamhet att göra eller vara av rättslig karaktär. De kan handla om hur föreningslagen ska tolkas, gälla bokföringen eller någon helt annan aspekt av föreningsarbete.

– Det kommer en hel del frågor och de är väldigt olika, berättar ekonomichef **Stefan Andersson**, som också svarar på frågor.

Han berättar att man svarar i enskilda fall, men frågor och svar av mer allmän karaktär som kan vara till hjälp för andra publiceras också i det som kallas Frågelådan. En del frågor är enkla och går snabbt att svara på, men kan betyda mycket för den som inom en förening kört fast. Vissa frågor kring till exempel stadgeändringar kräver mer tid, eftersom det är mycket man bör tänka på.

– Föreningsliv handlar om demokrati. De två inom föreningen som kan föreningslagen ska inte kunna trumfa igenom vad som helst, säger Gripenberg.

Föreningsresursen är öppen för alla och uppdateras kontinuerligt, så det lönar sig att kika in för senaste nytt på föreningslivsfronten.

Nyttig föreningskunskap på webben www.föreningsresursen.fi

Vilken kulturpolitik behöver Svenskfinland?

Det var den övergripande frågan under det Kulturkoncilium som SFV med sin styrelseledamot **Wivan Nygård-Fagerudd** sammankallade till i slutet på april. De cirka 50 deltagarna i SFV:s kulturhus G18 i Helsingfors var nöjda.

– Tillställningen hade sin upprinnelse i en ledare **Fredrik Sonck** skrev i Ny Tid tidigare i år, och i den e-postdiskussion som Fredrik och jag hade efter det, berättar Nygård-Fagerudd.

– De här frågorna engagerar och väcker folk. Diskussionen i vår panel med **Fredrik Sonck**, **Tomas Träskman**, **Gunilla Hemming**, **Merete Mazzarella**, **Matilda Sundström**, **Philip Teir**, **Joachim Thibblin** och mig själv var intensiv och bra, och även kommentarerna efteråt tydde på att vi borde göra konciliet till en återkommande tradition. Eller som någon i publiken sade: det här är mycket bättre än att sitta i små kotterier och gnälla.

SFV:s utdelning: cirka 1 miljon

Svenska folkskolans vänner beviljar i år cirka en miljon euro i bidrag och stipendier, till sammanlagt 491 mottagare. Totalt inkom 1 203 ansökningar under den allmänna ansökningsomgången i februari 2014.

SFV:s utdelning främjar främst verksamhet inom skolor, daghem, förskolor, eftis, och bibliotek, samt stöder studerande och olika finlandssvenska bildnings- och kultursträvanden. I det beviljade beloppet ingår studiestipendier för 100 000 euro, vilka utdelas via Svenska Studiefonden.

I utdelningen för 2014 avdelades 30 procent för utvecklingsprojekt inom fyra tyngdpunktsområden: läsfärdighet, muntlig uttrycksförmåga, finlandssvensk identitet och samarbete över språkgränser (svenska och finska).

Pris- och medaljregn under festliga former

SFV:s kultur- och bildningshus med dess festsal G18 i Helsingfors utgjorde åter scenen då föreningen delade ut sina stora pris samt en rad medaljer och stipendier under sin årliga vår- och utdelningsfest. En längre artikel finns på www.sfv.fi

Regissör **Joakim Groth** tilldelades SFV:s Kulturpris på 15 000 euro med motiveringen: För hans träffsäkra pjäser och för att han på ett sällsynt sätt lyckas kombinera en konstnärlig vision med publika succéer. Kulturpriset ur Signe och Ane Gyllenbergs fond instiftades 1965 av kommerserådet Ane Gyllenberg, och ges enligt statuterna för väl utförd gärning Finlands svenska kultur till fromma. Kanslichef **Johan Aura** överräckte priset.

Rektor **Gunborg Gayer** fick SFV:s Folkbildningspris på 10 000 euro med motiveringen: För mångårigt, klokt och engagerat arbete på flera fronter för att främja bildning och bildningssträvanden på svensk botten i Finland, samt för hennes idoga insats att föra samman den fria bildningen i Svenskfinland. Folkbildningspriset instiftades 1942 på initiativ av skolrådet John Österholm.

SFV:s brobygggarpris på 10 000 euro gick till redaktör **Saska Saarikoski** med följande motivering: Saska Saarikoski har varit en stark förespråkare för ett tvåspråkigt Finland. Hans initiativ till Päivä på svenska satte igång en rörelse för att fira Svenska dagen även på finskt håll. Priset instiftades av SFV:s styrelse år 2011, och bör enligt statuterna tilldelas en person som med egen insats har ökat förståelsen och toleransen för det svenska i Finland.

SFV:s vistelsestipendier

Bejarholmen

Lärarstipendiet för perioden 15 maj till 17 juli tilldelades **Michaela Örnmark**, lärare vid Svenska normallyceum. Barntädgårdslärarstipendiet för perioden 16 juli till 15 september tilldelades **Camilla Junnikkala**, barntädgårdslärare i den svenska gruppen vid Jaarlin Päiväkodit i Tavastehus.

Lillholmen

I år gavs kulturarbetarstipendiet för perioden 15 maj till 17 juli till **Matts Blomqvist**, regionombudsman för Nyland vid Svenska kulturfonden. Bibliotekariestipendiet för perioden 16 juli till 15 september tilldelades **Inger Måtts-Wikström**, bibliotekarie vid Arcada bibliotek.

SFV har sedan år 2003 tillsammans med Svensklärarna i Finland r.f. delat ut stipendier till svensklärarna i de finskspråkiga skolorna. I år premieras tio mottagare med ett stipendium på 5000 euro var. **Liisa Karjalainen**, Kuopio, **Ulla Kaukola**, Vanda, **Sari Kaunisto**, Esbo, **Heli Koskinen**, Vasa, **Esko Kukkasniemi**, Åbo, **Anja Laukkarinen-Mäenpää**, Korpilahti, **Kirsi MacKenzie**, Helsingfors, **Maritta Majamaa**, Lillkyro, **Maarit Räsänen**, Joensuu, **Heli Waltari**, Helsingfors.

Hagforsmedaljen delas sedan SFV:s 100-årsjubileum 1982 ut "som erkänsla för förtjänstfull gärning till förmån för den svenska kulturen och det svenska språket i Finland". Till medaljen hör en prissumma på 2500 euro.

Tove Fagerholm, klasslärare, Kyrklätt. **Roger Liljestrand**, kulturarbetare, producent, Ekenäs. **Anna Möller-Sibelius**, universitetslärare, Åbo. **Bertel Nygård**, journalist, Vörå, kunde inte närvara.

Folkbildningsmedaljen har delats ut sedan SFV:s 80-årsjubileum år 1962, och skall enligt statuterna skall tillfalla "en eldsjäl som spridit kunskap och bildning genom ett ideellt engagemang på svenska". Till medaljen hör en prissumma på 2500 euro.

Jonas Ahlskog, doktorand i filosofi, Åbo. **Katarina Gäddnäs**, författare, Åland. **Thomas Rosenberg**, pol.mag, Lovisa. **Anders Teir**, musikledare, Närpes. **Una Wiklén**, danslärare, Åbo.

Jens Palmqvist var vinnare av Caj Ehrstedts pris på 5 000 euro, som är avsett för en begåvad finlandssvensk sångare i den klassiska genren, och som inte ännu fyllt 30 år. Tävlingsjuryn tilltalades av hans kulturerade, genommusikaliska tolkningar.

För första gången direktsändes SFV:s vår- och utdelningsfest direkt över nätet. Vid denna tidningspressläggning hade sändningen setts av närmare 700 personer. **Fredrik Kälman** från Cityportal vid spakarna.

Gunborg Gayer:

Också den fria bildningen måste grunda sig på kvalitet och pedagogiska behov!

Rektor Gunborg Gayer blev i år mottagare av SFV:s folkbildningspris på tiotusen euro. Hon har hela sitt yrkesliv verkat inom utbildning, men de senaste åtta åren specifikt inom den fria bildningen, som rektor för Arbis i Helsingfors. Hon säger att vi absolut skall ställa krav på den fria bildningen, men inte nödvändigtvis att den i alla lägen måste vara "nyttig".

BEGREPPET FRI bildning är något som Gunborg Gayer funderat på en hel del den sista tiden. Då den fria bildningen kommer på tal blandas ofta idealistiska idéer upp med samhällseliga nyttoaspekter, men det kan vara värt att hålla dem åtskilda.

– Vad är fri bildning? Fri för vem? Frihet från vad? Ibland känns det som om det har handlat om frihet att få göra hur man vill, att inte behöva känna sig styrd. Eller frihet att varje år kopiera fjolårets kurser i kursprogrammet.

Gayer citerar lagen om fritt bildningsarbete som slår fast att "målet för undervisningen inom det fria bildningsarbetet är att främja individers mångsidiga utveckling, välmående och välfärd

och att främja demokrati, pluralism, hållbar utveckling, kulturell mångfald och internationalism."

– De låter förstås mycket högstämt, men så ska det vara när det handlar om målbeskrivningar. Och visst finns det en hel del bakom de orden som alla kan omfatta. Ändå gör de förstås ett lite allvarstygnt intryck. Fri bildning behöver verkligen inte vara så allvarligt.

– Det vi egentligen kan utläsa av orden handlar om folkhemsdrömmen, eller det finländska bildningsidealet överlag. Efter att ursprungligen ha varit en rörelse för att bilda arbetar- och landsortsbefolkningen, har fokus idag flyttat till dagens eftersatta grupper, berättar Gayer.

Gayer avser seniorerna, funktionshindrade, arbetslösa, nyfinländare eller mindre bemedlade familjer. Underförstått skall den fria bildningen även alltid vara det fördelaktigaste alternativet, också om detta i många kommuner med ansträngd ekonomi börjar bli en sanning med modifikation.

– Fokus ligger dock fortfarande på att "uppfostra folket" i vissa frågor, beroende på vad samhället råkar ha behov av just då: det kan vara datakörkort eller motion och hälsa, det kan handla om hur en

lag om vattenrening i glesbygden ska tolkas. Det stora flertalet av i synnerhet medborgarinstitutens, studiecentralernas och sommaruniversitetens kursdeltagare är i alla fall alldeles "vanliga vuxna" i arbetsför ålder.

Vän av nordiskt utbildningsideal

Gunborg Gayer är en stor vän av det nordiska utbildningsidealet som går ut på att den grundläggande utbildningen skall vara gratis och jämlik för alla.

– Med det idealet har vi lyckats utjämna många orättvisor i vårt samhälle. Jag stöder också en förlängd läroplikt. Dagens samhälle behöver människor med grundläggande kunskaper och färdigheter enligt en gemensam läroplan.

Gayer varnar dock för att överutbilda människor.

– Det blir dyrt och dessutom skapar det frustration hos dem som trots en gedigen utbildning kanske inte lyckas få jobb. Ju längre upp i åren en människa kommer desto mer måste hon själv få avgöra vad hon behöver för andlig eller lekamlig spis. Och det är där den fria bildningen kommer in. Bildning eller utbildning behöver minsann inte leda till något annat än välbefinnande, säger Gayer. →

Balansen mellan kontroll och frihet är svår. Mycket av det som sker inom den fria bildningen går överhuvudtaget inte att mäta, och det måste beslutsfattarna inse, säger Gunborg Gayer.

Även krav på kvalitet

Gunborg Gayer anser det ändå självklart att man får ställa krav på den fria bildningen.

– Eftersom vi bedriver skattefinansierad verksamhet, måste den hålla hög kvalitet, grunda sig på klara pedagogiska behov och principer, och stå pall för all tänkbar insyn. För detta behövs tyvärr resurser, som många små kommuner har svårt att uppmönstra.

Gayer gillar emellertid inte diskussionen om att den fria bildningens utbud i alla sammanhang ska vara samhällsnyttigt eller ekonomiskt försvarbart.

– Vem kan avgöra vad jag eller du mest och bäst behöver under en viss period av livet? En grundkurs i kinesiska, en fortsättningskurs i gubbyoga eller en kurs på hög nivå i knyppling? Därför är det viktigt att varje institution inom den fria bildningen ges möjlighet att internt eller i samarbete med sina närmaste grannar, aktivt diskuterar pedagogiska frågor och frågor om utbud och efterfrågan, och vems behov det är vi ska uppfylla med kursverksamheten.

Den kritiska svenska massan

Ett stort problem i dagens Svenskfinland är enligt Gayer att den kritiska massan i många sammanhang börjar vara för liten, och att medelmåttigheten fått avgöra hur utvecklingen också inom utbildningen leds.

– Vårt utan jämförelse största gemensamma problem är bristen på behöriga lärare i södra Finland och våra entydigt sämre Pisa-resultat än inom den finska utbildningen. Jag har ofta känslan av att det viktigaste är att hålla bastionerna, att inte ge efter en tum.

Gayer säger att bråken om lärarutbildningen inte längre är komiska.

Med en filosofie magisterexamen i nordisk filologi, svensk litteratur och pedagogik inledde Gunborg Gayer sin arbetskarriär i början av 1970-talet, som timplärare i modersmål i Äggelby svenska samskola. År 1977 blev hon rektor för Åshöjdens högstadieskola, en post hon innehade i tio år. Ett lektorskap vid Gymnasiet svenska normallyceum år 1988 till 1997 ledde också till posten som biträdande rektor vid samma skolas specialiseringslinje år 1993.

Efter det tog skoladministrationen över mellan åren 1997 och 2006; Gunborg Gayer blev undervisningschef vid Helsingfors stads utbildningsverks svenska linje. Från och med år 2006 är hon rektor vid Helsingfors svenska arbetarinstitut.

SFV:s styrelse tilldelade Gunborg Gayer SFV:s Folkbildningspris 2014 med motiveringen: För mångårigt, klokt och engagerat arbete på flera fronter för att främja bildning och bildningssträvanden på svensk botten i Finland, samt för hennes idoga insats att föra samman den fria bildningen i Svenskfinland.

– Det är en skandal, och det säger jag i alla sammanhang där det finns lämpliga åhörare. När ska nylänningar och österbottningar komma till en hållbar och bestående överenskommelse om att det behövs behöriga lärare också i södra Finland? När ska lärarfacket ställa upp för södra Finland i den här frågan? När ska mina barnbarn i Helsingfors ha samma självklara rätt till behöriga lärare som mina barnbarn i Vasa?

Gayer säger att den gamla kontroversen i förlängningen kan få allvarliga konsekvenser.

– Den svenska utbildningen på alla nivåer är utan berättigande om inte den språkliga grunden är stark och självklar. Till det behöver vi behöriga, aktiva och intresserade lärare med stark medvetenhet om modersmålet betydelse. Och det är statens sak, inte stiftelsernas, att se till att en lösning kommer.

Den fria bildningens uppgift

Gunborg Gayer anser att det viktigaste för bildning överlag och för fri bildning i synnerhet är att göra människor intresserade av vad som händer runtomkring dem, att väcka nyfikenhet, att skapa sociala sammanhang, att bejaka olikheten (också den språkliga), att göra saker professionellt och att samarbeta.

– Samarbetet måste ske såväl inom den finlandssvenska verkligheten som över språkgränsen, både regionalt och nationellt, både mellan de olika verksamhetsformerna inom den fria bildning och med till exempel tredje sektorn.

Gayer säger att balansen mellan kontroll och frihet är svår. Mycket av det som sker inom den fria bildningen går överhuvudtaget inte att mäta, och det måste beslutsfattarna inse.

– Vi vet att det finns forskning som stöder att ett gott socialt kapital skapar både fysisk och psykisk hälsa hos människor. Och så ska vi inte glömma, att det som sker inom den fria bildningen är så himla roligt. Det är tillåtet att ha roligt och skratta både på kansliet och i ett klassrum på ett medborgarinstitut, det är till och med att rekommendera. Jag tror att det kanske ytterst är därför som samhället stöder den här typen av vuxenutbildning, för att den får människor att må bra på många olika plan.

Med lite hjälp av Vännerna

TEXT OCH FOTO: RABBE SANDELIN

Päivi Storgård

Att leva med bipolär sjukdom

Bipolär sjukdom var temat som drog fullt hus då Studiecentralen i mitten av mars arrangerade en temadag på ämnet. Medarrangörer var Svenska Österbottens anhörigförening, Anhörigas stöd för mentalvården i Vasanejden, Psykosociala förbundet och Vasanejdens föreningar.

Rebecca Anserud

CAMILLA PITKÄNEN, psykiatrisk sjukskötare, redogjorde för grundfakta om sjukdomen, medan redaktör **Päivi Storgård** och **Rebecca Anserud** från Umeå gav inlevelsefulla insikter om hur det är att leva med sjukdomen. Bland publiken som bänkade sig till sista raden i Vasa Yrkesakademis nya auditorium syntes både studerande i yrkesakademien samt många andra intresserade.

Päivi Storgårds bok om sjukdomen, *Keinulaudalla*, kom ut år 2013. Boken är skönlitteratur, men baserar sig långt på hennes egna erfarenheter. En viktig poäng understryker hon också i Vasa: bipolär sjukdom är ing-

et att leka med, folk dör på riktigt i sjukdomen, oftast i självmord då orken tar slut. Bipolära människor är självdestruktiva under sina djupa depressioner, och får inte lämnas ensamma.

– Man hamnar lätt mellan stolarna. Är du fortfarande tillräckligt frisk för att själv gå till läkare, får du oftast bara utskrivet lite sömnmedicin. Först då du är så sjuk att du själv inte orkar ta dig till läkare kan den rätta diagnosen ställas och ändamålsenlig vård inledas. Då understryks de anhörigas roll.

Storgård beskriver hur, då diagnosen är ställd, förnekelsen börjar – både i patientens eget

huvud, och inför omgivningen. Det kan leda till avgörande brytningar när det gäller relationer och arbetsplatser. Storgård betonade också att de som drabbas av sjukdomen inte borde vara rädd för medicineringen.

– Det är den som gör dig till dig själv igen. Utan medicinerna skulle inte jag stå här idag.

Även Rebecca Anserud, 26, har gett ut en storsäljande bok om sin sjukdom, *Ett bipolärt hjärta*. Hennes historia handlade långt om slumpen – hur slumpartade vårdinsatserna och diagnoserna till en början var. Hon insjuknade som femtonåring, men fick sin diagnos först fem år senare. På en plansch räknade hon upp de över tjugo olika mediciner som vid olika tillfällen prövades på henne i olika doser, tills man, nästan genom en slump, hittade den verksamma.

– Utan hårt arbete och framför allt de anhörigas stöd kan sjukdomen få överhanden. Men idag äger inte sjukdomen mig – jag äger den.

Föreläsningen planeras i repris i Åbo och Helsingfors under hösten 2014. Närmare information på studiecentralen.fi

Stor effekt av lite pengar

Agneta Gustafson har undersökt vad en studiecirkel i Sverige kostar och jämfört det med motsvarande verksamhet i kommunal regi. Samhällsekonomiskt spelar folkbildningen en stor roll, men det viktiga är ändå att visa den verkliga effekten av verksamheten, nämligen hur människor påverkas, säger Gustafson.

EKONOMIE DOKTOR Agneta Gustafson, lektor vid Örebro universitet, föreläste i februari i Helsingfors. Hon har revisorsbakgrund inom företagsvärlden, men via sitt eget frivilligengagemang blev hon intresserad av ideella organisationers sätt att redovisa och presentera sin verksamhet.

– En förening eller organisation måste ha ordning på sina pengar, men resultaträkningen säger inget. Ett negativt resultat kan vara bra och ett positivt dåligt. Ett överskott kan till exempel betyda att man fått ett bidrag som man inte gjort det. Resultaträkningen handlar bara om vilka pengar som kommit in och

gått ut under ett år, säger Gustafson.

Hon lyfter därför fram vikten av en ideell redovisning, där man visar på effekten av verksamheten. Hennes råd till ideella organisationer är att lyfta fram det som verksamheten egentligen handlar om.

– Det är det som är det egentliga resultatet. Frestas inte till att bara titta på det mätbara, det kvantitativa.

Billigt och bra

Gustafson har undersökt produktiviteten och effektiviteten i 43 studiecirkel från sju olika studieförbund i Örebroregionen. Hon undersökte kostnader för cirkelarna (som i finländska

förhållanden motsvaras av kurser som ordnas i samarbete med en studiecirkel) och kom fram till att det genomsnittliga bidraget för en studiecirkeltimme är 16,50 kronor.

– En sak att lyfta fram är också att när man bidrar till studiecirkel, så kommer det till mer resurser, frivilliga sådana, säger Gustafson.

Hon värderade alla de frivilliga resurser som tillkommit i de 43 cirkelarna och dividerade med det totala antalet cirkeltimmar. Det blev 187 kronor per cirkeltimme.

– Om graden av frivilliga resurser som tillkommer i dessa 43 cirkel skulle vara representativt för samtliga dryga tio miljoner studiecirkeltimmar som

Agneta Gustafsson har forskat i nyttan med folklig bildning och kan påvisa att studiecirkelverksamhet (som i Finland motsvaras av kursverksamhet) är verkligt produktiv och effektiv.

genomfördes i Sverige under år 2009 så skulle värdet av alla frivilliga resurser som tillkommer studiecirkelverksamheten totalt uppgå till två miljarder kronor, påpekar Gustafson.

För att ha något att jämföra med tittade hon på verksamhet som liknade studiecirkelverksamheten i Örebro kommun. Där kostade en timme per deltagare 164 kronor.

– Det är inte direkt jämförbart, men tillräckligt stor skillnad för att kunna säga att studiecirkelverksamhet verkligen är produktiv.

Trots att verksamheten är produktiv, handlar verksamheten ändå mer om vad som kommer ut av det, resultatet.

– Det handlar om graden av nöjdhet när det gäller brukarnas önskemål och behov, procenten nöjda brukare, i vilken utsträckning man uppnått organisationens mål och effekten av aktiviteterna i förhållande till uppdraget, förklarar Gustafson.

Utmaningen enligt henne är att i redovisningen påvisa effekterna.

– Slutsatserna från min forskning är att studiecirkelverksamhet ur ett samhällsperspektiv är mycket produktiv, alltså ger mycket verksamhet för lite pengar. Studiecirkeln ger deltagarna en individuell nytta. Studiecirkelverksamheten har positiva effekter på individen och därmed på samhällsekonomin, men att

försöka mäta denna samhällsnytta i direkta kronor eller i siffror låter sig inte göras, säger Gustafson.

Gustafson har jobbat inom olika ideella organisationer. Hon är ännu frivilligt aktiv i flera föreningar, bland annat som revisor och kassör.

– Jag tror att man måste ha en uppgift utanför sig själv för att få ett meningsfullt liv. Det är viktigt att vara aktiv och hålla igång och känna att man har en samhällsfunktion.

Kurt och Eppu Nuotio har vänt blad i livet. Tillsammans upptäcker de vad Berlin har att erbjuda.

Drömmen om Berlin blev sann

På en halvtimme tar vi oss med S-tåget från stadsdelen Prenzlauer Berg i forna östra Berlin till stadsdelen Friedenau. På Isoldestrasse bor sedan förra julen författaren Eppu Nuotio och regissören Kurt Nuotio.

Senast vi träffades för intervju var för snart tio år sedan på ön Hitis i den åboländska skärgården. Då hade familjen nyss förfärdigat sitt nya hem i skärgårdsmiljö, en skärgårdstuga som kompletterats med en arkitektritad tillbyggnad med panoramavyer över havet. I viken låg ett traditionellt båthus och många båtar förtöjda.

TEXT: CAMILLA LINDBERG, FOTO: MAGNUS LINDBERG

KVÄLLS- OCH damtidningarna skrev ofta och gärna om författaren Eppu Nuotios nya liv på den ut deras perspektiv, mycket isolerade finlands-svenska skärgårdsön. En exotisk tillflyktsplats. På Hitis hade familjen funnit sin rofyllda oas och inspirationen flödade. Ingen av dem hade sina rötter i skärgårdsmyllan, men tanken var att de ändå skulle slå rot och bli bofasta på ön fram till sin död.

Elva år och hela fyrtio böcker senare kan Eppu Nuotio från sitt skrivbord i stället blicka ut över en trädkantad allé med rader av vackra gamla stenhus. På balkongen blommar det rikligt även om april knappt börjat. Träden spricker ut, en ny vår randas i dubbel bemärkelse. Det känns i luften.

Helgen innan har Kurt Nuotio tecknat på huspappren ute på Hitis. Beslutet är definitivt.

– Hela Kurres liv har på många sätt varit som en enda stor regi, där olika projekt avlöst varandra, säger Eppu Nuotio.

För tre år sedan besökte paret Berlin tillsammans och förälskelsen till staden var omedelbar. Kort därefter lyckades de genom bekanta komma över en liten lägenhet i stadsdelen Prenzlauer Berg som blev parets andra hem vid sidan om hemmet i Hitis kyrkoby.

Arbetet med att hålla ett skärgårdshemman i skick började nu kännas betungande och onödigt tidskrävande för Kurt Nuotio som redan hunnit fylla 75 år.

Om Kurt Nuotio (född 1939)

En finländsk regissör som varit verksam bland mycket annat som regissör på Helsingfors stadsteater samt chef för Jyväskylä och Kuopio stadsteatrar. Han har även varit konstnärlig ledare för Björneborg stadsteater samt lektor på Teaterhögskolan.

Eppu Nuotio (född 1962)

En finsk skådespelare och författare. Hon har skrivit en stor uppsjö barnböcker, deckare samt romanserien om Pii Mari. Hon har även varit i synlig inom tv, bland annat i programmen Sisaret, Tuliportaat och Kesäkerttu.

– Efter att vi besökt Berlin berättade Kurre att han hela sitt liv velat bo här. Det var en överraskning för mig. Vi har levt tillsammans i snart trettio år, men det var första gången jag hörde det, skrattar Eppu Nuotio.

När ett unikt tillfälle uppstod att få köpa en stor pietetsfull lägenhet med fyra meter till tak i ett område med stark förfat-

tartradition tvekade paret inte längre. De tre gemensamma barnen som bor kvar i Finland hade redan flyttat hemifrån och börjat skapa sitt eget liv. Det var dags att vända blad i tillvaron. I dag är paret skrivna i Tyskland men fortsättningsvis finländska medborgare. Processen med fastighetsköp och annan byråkrati har gått förvånansvärt smidigt mellan dessa två EU-länder.

För första gången på tjugonio år är paret hänvisade enbart till varandra. Man kan alldeles tydligt skymta en ny förälskelse, inte bara till staden.

– Vi är mycket lyckliga här, säger Eppu Nuotio, samtidigt som hon tillägger att paret i princip alltid varit lyckliga tillsammans.

Kosmopolit

Som ung regissör vistades Kurt Nuotio faktiskt delvis i Berlin där han samarbetade med regissörer från Östberlin. Kunskaperna i tyska behövde bara friskas upp lite. Han talar också en nästan obehindrad svenska eftersom hans mor var finlandssvenska. Skärgården har också hunnit sätta sina tydliga spår, inte bara i själen utan även i språket.

– Brygga, säger Kurt Nuotio när han egentligen avser en bro i Berlin. Han skrattar när han nås av insikten om hur präglad han hunnit bli av den åboländska skärgården.

I höstas utkom Kurt Nuotio på Otava med den första delen i sin biografi. *Karvainen rahastaja* togs väl emot. Nu återstår att för-

Författaren Eppu Nuotio upplever ett starkt stöd från sin agentur i Berlin. Motsvarigheten är svår att hitta i Finland för personer verksamma i den kreativa branschen.

→ färdiga de två återstående. Nästa del beräknas utkomma redan våren 2015.

I Berlin finns nu helt andra möjligheter till förkovran och avskild tid för skrivande när de många praktiska skärgårdssystemen inte pockar på uppmärksamhet.

Också Eppu Nuotio har drabbats av den attraktionskraft som Berlin just nu utövar på många personer verksamma i den kreativa branschen. Hon är en produktiv författare med stor koncentrationsförmåga som gör att hon kan förfärdiga text i princip var som helst. Hon har under sin karriär skrivit otaliga barnböcker, vissa av dem med utgångspunkt i Hitis-miljö. En del av hennes barnböcker har utkommit till och med på ryska och koreanska. Inom hennes bokproduktion ryms även ett antal deckarromaner och mycket annat, främst barnrelaterade projekt.

Hon är av kontraktmässiga skäl en aningen förtegen om sina pågående projekt i Berlin, men kan avslöja att hon tillsammans med **Kristina Louhi** arbetar på en annorlunda guidebok för barn som besöker Berlin.

En musikal är också under arbete. Det sker i samarbete med en agentur som redan satsat för finlandssvenska förhållanden hisnande summor på projektet. Villkoren för en konstnärutövande person skiljer sig markant från dem som Eppu Nuotio vant sig vid i Finland.

– Det har nyss gått tjugo år sedan jag debuterade. För första gången har jag en känsla av att någon står bakom mig på riktigt och ger sitt hundra procentiga stöd. Jag får äntligen sitta och skriva i lugn och ro.

Förutom de individuella projekten, har paret planer på vissa gemensamma projekt. Ett libretto på tyska finns till exempel redan färdigskrivet.

Det kulturella Berlin

Den kulturella kontexten är påtaglig. Här är gatorna i de omgivande kvarteren uppkallade utifrån rollbeteckningen i Wagners operor. Strax under paret Nuotio bor en person som fungerat som **Günter Grass** renskrivare i trettio år. I närheten bor även Herta Müller samt andra kända författare och konstnärer från olika länder.

Teaterlivet skiljer sig också märkbart från detsamma i Finland. Förutom det stora utbudet av föreställningar för alla smakriktningar, finns här enligt Kurt Nuotio en större tillåtande attityd mot alternativa uttrycksformer. Teatern är en naturlig del av det offentliga rummet och den vanliga människans liv.

– Man kan bli ganska överraskad när man sett något nytt i

Finland. Så har man kommit till Berlin och insett att detsamma har man gjort här redan i tjugo års tid.

På scenerna spelas mycket klassiker, men sällan slentrianmässigt.

– Vill man uppföra en klassiker vilket man ofta gör, krävs det en individuell röst och ett fräscht framställningssätt, säger Kurt Nuotio.

Publiken är inte nådig. Är det något man ogillar buar man ut skådespelarna och visar öppet sitt missnöje. Kurt Nuotio berättar om en specifik föreställning som gjordes med kända och etablerade skådespelare. Regin var dålig, vilket ledde till att ett sjuttioal personer lämnade salongen.

Gatorna i Berlin kantas av många bokaffärer. Likaså är läsande människor ett naturligt inslag i stadsbilden och i parkerna.

– Tyskland är ett gammalt kulturland. Staten stöder litteraturen. Böckerna har till exempel ett takpris, berättar Kurt Nuotio.

Eppu Nuotio gläds speciellt över den tradition som finns med författare som sitter och högläser

sina egna böcker på olika kaféer och museer. Före en film skall börja på en biograf kan publiken ibland få ta del av liknande uppläsningar.

Hur är det ställt med bildkonsten? Paret medger att de ännu inte hunnit bekanta sig med mer än en bråkdel av det digra utbud som finns. Guggenheim-museet har de hittills medvetet valt att avstå från att besöka. Det är ett förfarande som de tydligen delar med många andra.

– Det sägs att Guggenheim-museet inte lyckats så bra i Berlin eftersom utbudet på annan konst är så stort här, säger Kurt Nuotio.

Lägre levnadskostnader

Förutom en kreativ miljö för den skapande verksamheten är paret fascinerade över den livskvalitet som Berlin kan erbjuda. Levnadskostnaderna är märkbart lägre än i Finland. De goda allmänna kommunikationerna gör att de klarar sig utan bil. Livet på skärgårdsön krävde oftast två bilar.

En motsvarande lägenhet som den paret nu köpt skulle i centrala Helsingfors kosta minst det dubbla –troligtvis mycket mera.

Tillgången på fräscha och färska livsmedel är stor på marknaderna i närheten. Likaså är tillgången på färsk fisk större än den varit på Hitis under de senaste åren. I den omedelbara närmiljön finns grönområden, sjöar och parker där Eppu Nuotio gärna sitter och arbetar när vädret tillåter.

Vi sitter ute på balkongen i en miljonstad, men lugnet och friheten är påtaglig. Paret understryker att det också varit mycket lätt att knyta nya sociala kontakter, såväl med andra utlänningar, som med tyskarna. Redan nu är paret bekant med de flesta som

Det nya hemmet i Berlin är fullt av intressanta detaljer som påminner om parets ursprungsland.

bor i samma hus. Kanske beror det på den egna inställningen. Eppu och Kurt Nuotio är generösa och utåtriktade även här.

Man ställer sig ändå frågan om det inte finns något som paret kommer att sakna från Finland när den första förälskelsen lagt sig.

– Svampskogen på Hitis och Rosala, säger Eppu Nuotio utan att tveka.

– Rågbrödet, säger Kurt Nuotio.

Sommaren närmar sig. Berlin med sin tryckande hetta och stora folktillströmning blir då kanske mer tveksam som kreativ oas. Det finns lösningar, menar paret. Kanske hyr man en segelbåt i Finland för några veckor, eller en stuga i närheten av vänner. Eller så gör man något helt annat. Havet ligger alltså öppet.

Camilla Wahlsten har valts till biträdande generalsekreterare för YTR, ett uppdrag hon gärna kombinerar med arbetet som verksamhetsledare på Finlands Svenska 4H.

Camilla Wahlsten på toppost inom landsbygdsutvecklingen

Direkt information om vad som är på gång inom landsbygdspolitiken och en möjlighet att vara med och påverka.

Det hoppas Camilla Wahlsten på då hon tar sig an uppgiften som biträdande generalsekreterare för Landsbygdspolitiska samarbetsgruppen.

TEXT OCH FOTO: MARI PENNANEN

WAHLSTEN HAR en bakgrund med tio års arbetserfarenhet inom skärgårdsutveckling i Ålands skärgård.

– Jag fick en inblick i hur man kan utveckla små samhällen, både gällande näringslivet och byautvecklingen. Jag såg hur alla jobbade ihop på en liten ort, föreningar, församlingen och kommunen. Där väcktes mitt intresse för glesbygdsutveckling, säger Wahlsten.

Hon har också erfarenhet från två biståndsorganisationer och har nu i drygt tre år jobbat som verksamhetsledare på Finlands svenska 4H.

– Jag trodde jag kom till en barn- och ungdomsorganisation, men kom till en rådgivningsorganisation. Från att ha varit en renodlad rådgivningsorganisation som försöker fostra barn har verksamheten nu utvecklats mot att vi har aktiviteter för barn och unga som visar att det också på landsbygden finns utkomstmöjligheter, fritidssysselsättningar och påverkansmöjligheter.

När Wahlsten sedan blev kontaktad för att det behövdes en kandidat till posten som biträdande generalsekreterare för Landsbygdspolitiska samarbetsgruppen (YTR) tackade hon ja.

– Jag är intresserad av att påverka. Jag tänkte också själviskt att vi behöver vara med där det fattas beslut för att få information om vad som är på gång. Det är diskussionerna som är intressanta och de berör oss i hög grad. Nu kan vi få förstahandsinformation, säger Wahlsten.

Hon ser sin roll inom YTR både som representant för det svenskspråkiga, men också som företrädare för de fria medbor-

garorganisationerna och tredje sektorn. Speciellt brinner hon för frågor som berör tredje sektorn som serviceproducent och tredje sektorns roll överlag.

– Jag vill också lyfta upp det landsbygdspolitiska helhetsprogrammet och speciellt de åtgärder som berör tredje sektorn. Det gäller att få människor engagerade och informationen spridd, säger Wahlsten.

Via 4H har Wahlsten bra nätverk både inom Svenskfinland och på finskt håll.

– En av de stora utmaningarna blir ändå att bygga nätverk, eftersom jag måste informera om vad jag jobbar med, och också få information från det finlandssvenska organisationsfältet då jag bereder frågor, säger Wahlsten.

Sammanjämkare

YTR är ett samarbetsorgan som tillsatts av statsrådet med representanter från olika ministerier och andra organ. Landsbygdspolitiska frågor behandlas i flera ministerier.

– Samarbetsgruppen finns till för att sammanjämka olika ministeriers beslut och förslag som stöder landsbygden, förklarar Wahlsten.

YTR består av olika nätverk (som tidigare kallades temagrupper) och det är i dessa nätverk som den egentligen landsbygdspolitiken förs. Arbets- och näringsministeriet har nyligen utnämnt specialsakkunnig **Christell Åström** till generalsekreterare för YTR, och nytt är att det finns fyra biträdande generalsekreterare. Uppgiften som biträdande generalsekreterare sköts på frivillig basis. Wahlsten ser inga problem i att kombinera ar-

Den landsbygdspolitiska samarbetsgruppen (YTR) är ett organ som bereder landsbygdspolitiken och utvecklar systemet på riksnivå. Gruppen är tillsatt av statsrådet. Med sitt arbete stöder den såväl det regionala som det lokala utvecklingsarbetet på landsbygden och ökar färdigheterna för utnyttjandet av EU-delfinansierade program och andra instrument med vilka landsbygden kan utvecklas. Staten, kommunerna, företag och föreningar samarbetar i landsbygdspolitiken och de landsbygdspolitiska åtgärderna riktar sig till alla invånare oberoende av yrke, ålder eller kön.

YTR arbetar som *ett tvärpolitiskt politikprogram* och stöder sig på ett omfattande nätverk. I gruppen finns representanter för nio ministerier och flera organisationer som arbetar för landsbygden. Statsrådet tillsatte den nuvarande YTR för tiden 17.7.2013-31.12.2015. YTR och dess föregångare har arbetat från år 1988.

betet som verksamhetsledare på 4H med det nya uppdraget.

– Under mina tre och ett halvt år här har jag lärt mig organisationen och verksamheten så nu finns det tid för mig att jobba också med andra saker som anknyter till verksamheten och landsbygden. Egentligen kompletterar dessa uppdrag varandra tror jag och det är en unik möjlighet för mig att få nya idéer och tankar, säger Wahlsten.

Att nå och inkludera underrepresenterade grupper

Ida Östensson vill börja skejta och möttes av frågan "vems flickvän är du då?" då hon gick till en skateboardhall. Hon fick höra att det inte fanns några flickor som vill syssla med att åka skateboard och insåg att problemen är helt andra än att flickor inte vill åka skateboard. Det gäller bara att nå fler.

SEDAN DESS har Ida Östensson arbetat för att öppna upp skateboardkulturen för ett jämställt deltagande. Under åren 2006 och framåt har hon startat upp lokala och nationella föreningar och satsningar på tjejer inom skateboardkulturen. Hon har i föreningarna testat olika sätt att inkludera tjejer i en av Sveriges mest mansdominerade kulturer och en modell började utkristalliseras. Och så fick Crossing Boarders sin början.

– Om det finns grupper ni inte når, då kan vi erbjuda metoder för att nå dessa grupper, berättar Agnes Branting från Crossing Boarders, som i slutet av mars föreläste om metoden Jämlikhets-effekten i Helsingfors.

Agnes Branting från Crossing Boarders föreläste om hur vi skapar en jämställd och inkluderande verksamhet.

– I Sverige är till exempel 13 procent av alla som deltar i studieförbundets musikverksamheter tjejer, och av dem som spelar hockey är sju procent tjejer. Hur är det i er verksamhet? undrar Agnes.

Hon påpekar hur många olika former av verksamhet som säger sig vara öppna för alla, men som de facto inte är det.

– Crossing Boarders vision är ett jämställt och inkluderande samhälle där alla röster får höras och alla kan nå sin fulla potential. Vi jobbar med praktiska metoder för att hjälpa organisationer att nå och inkludera målgrupper de har svårt att nå, berättar Agnes.

Crossing Boarders verksamhet består bland annat av att föreläsa om ämnet. Jämställdhets-effekten är Crossing Boarders egenutvecklade metod som tagits fram för att hjälpa organisationer att nå och inkludera målgrupper som de har svårt att nå.

– Jämställdhet handlar om att alla människor oavsett kön ska ha samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter på livets alla områden. Det är viktigt att ibland plocka ut och jobba speciellt med en diskrimineringsgrund. Jämställdhetsarbetet gör detta med kön, säger Agnes.

Metoden Jämställdhetseffekten hjälper organisationer som vet att de vill jobba jämställt och inkluderande hur de kan göra

det. Jämställdhetseffekten består av åtta steg, som lotsar en organisation från värdegrundsarbetet till att långsiktigt integrera insatserna i den ordinarie verksamheten. Ledorden för Jämställdhetseffekten är praktiskt och konkret. Fokus ligger på lösningar och strategier för att åstadkomma förändring.

– Inkludering är att skapa bästa möjliga förutsättningar för alla individer att delta i samhället, i enlighet med individernas unika egenskaper, förutsättningar, behov och kapaciteter. Har ni råd med att lämna många utanför er verksamhet? Hur går det för verksamheten om bara en del är välkomna med? säger Agnes.

Arrangörerna **Cecilia McMullen** från De Ungas Akademi, **Malin Gustavsson** på Ekvalita, föreläsaren Agnes Branting från Crossing Boarders, **Fanny Södergran** från De Ungas Akademi och **Georg Boldt** från Ung Info.

På www.jhe.nu kan du läsa mer om metoden Jämställdhetseffekten och göra ett test. I testet tar du ställning till de olika stegen i metoden och får en översikt över vilka områden som ni kanske behöver fokusera extra på i just er verksamhet.

Visst får man en massa träffar om man söker på Google. Men Google är inte anpassat för minoriteters särbehov. Därför behövs sökmotorer och tjänster som våra. Sebastian Weckman.

LUCKA

Luckans nya virtuella tjänster

Svensk service då du behöver

TEXT OCH FOTO: RABBE SANDELIN

Det svenska servicenätverket Luckan (se nästa upplag) har alltid haft närvaro på nätet. Nu har Luckan förnyat och utvecklat de olika nättjänsterna ordentligt, berättar projektledare Sebastian Weckman, som också är centerchef på Luckan i Helsingfors.

LUCKANS NÄTTJÄNST för info om var man kan söka stipendier och bidrag, fyrfk.fi, har varit välkänd sedan starten för över tio år sedan. I den nya versionen kan man nu i tillägg till privata fonder och stiftelser, även navigera bland statliga och regionala understöd samt nordiska stödformer och EU-finansiering.

– Tjänsten har alltid varit populär, men det har länge stått klart att vårt utbud på nätet måste breddas, berättar **Sebastian Weckman**.

Luckan lanserade i tiderna ett Luckan-diplom, som delades ut till företag som kunde ge god service på svenska. Senare samlade Luckan ihop dessa cirka 85 företag i en katalog, vars första digitala version lades ut på nätet år 2008. Detta koncept har nu utvecklats till en interaktiv nättjänst, foretagssidan.fi.

– Idén är att alla företag som kan erbjuda service på svenska registrerar sig på foretagssidan.fi, och berättar om sitt utbud. Då du som kund använder dig av webbtjänsten, gör du din sökning i en kategori eller bransch, du får då automatiskt de geografiskt relevanta sökresultaten. Kategorier i denna lokala sökmotor omfattar redan idag "allt mellan him-

mel och jord". Men det är skäl att betona att denna ingång handlar bara om företag.

Tack vare den tekniska lösningen kunde Luckan nyligen lansera en nättjänst där även tredje sektorn och annan service finns med. Då går man till nätadressen svenskservice.fi.

– Svenskservice.fi har ett bredare upplägg. Alla företagen i foretagssidan.fi finns med där, men i tillägg även föreningar, organisationer, museer, bibliotek, och så vidare. Foretagssidan.fi reserveras alltså för kommersiell verksamhet, och då kan den även fungera som en sökmotor för business-to-business, eller varför inte för nordiska företag som vill ha kontakter i Finland, eller studerande som söker praktikplatser hos företagen.

Weckman poängterar hur viktigt det är att företagen och organisationerna i tjänsterna kommer ihåg att uppdatera sina uppgifter.

– Vi följer förstås med informationen aktivt, men idén är inte att det är vi på Luckan som gör företagens adressändringar eller rättar till informationen, ifall servicetbudet ändrats. Ansvar för uppdateringarna ligger på de som registrerat sig på webbtjänsten, säger Weckman.

Fin respons, stort behov

– Responsen har varit fin. Det är tydligt att det finns ett uppdämt behov för denna sorts tjänst överallt där finlandssvenskar finns. Men starkast är behovet förstås i områden som huvudstadsregionen, där antalet svenskspråkiga är stort, men den relativa andelen av befolkningen är liten. Då

tenderar det svenska lätt att försvinna i mängden.

Weckman jämför också med en sökmotor som Google.

– Visst får man en massa träffar om man söker tjänster där. Men Google är inte anpassat för minoriteters särbehov. Därför behövs sökmotorer och tjänster som våra. Vårt koncept, med tydligt avgränsade ingångar, ser också ut att vara det rätta sättet att närma sig kunderna. Megaportalernas tid är förbi, det bevisas till exempel genom att folk är så förtjusta i sina telefon-appar som gör en sak, och bra.

Projektfinansiering inte oproblematis

Som så många andra finlandssvenska tjänster har Luckans nya virtuella tjänster utvecklats och lanserats med projektfinansiering. Det innebär ryckighet i verksamheten, och att nödvändiga tekniska förbättringar ibland måste skjutas på framtiden.

– Projektpengarna behövs för att sparka igång grejerna, men viktigt skulle vara att även nättjänsterna skulle få mer permanenta lösningar, så viktiga börjar de vara. Åtminstone borde projekt som de här få tillräckligt långa projektperioder, så de inte blir på hälft. Att utveckla och upprätthålla avancerade nättjänster kräver fortgående resurser, berättar Weckman.

För tillfället söker svenskservice.fi sponsorer, så att tjänsten även i fortsättningen kan utvecklas och trimmas. Mer information om olika sponsorpaket och den synlighet man får finns på samma adress.

Luckan idag på tio orter

Framgången fortsätter

Luckans koncept som svensk servicepunkt och ett svensk rum har varit lyckat, och det finns fortfarande intresse för att öppna nya luckor på olika håll i Finland. Det berättar Luckans verksamhetsledare i Helsingfors, Jessica Lerche.

DET ÄR nästan svårt att fatta att Luckans verksamhet, som bara i Helsingfors idag omsätter över en miljon euro med över femton anställda, faktiskt år 1992 startade som en lucka i Svenska Teaterns foajé, invid teaterns biljettlucka.

– Det var **Carita Lundin**, som var projektsekreterare för Mellanlandprojektet 1991–92, som myntade Luckan. Drivkraften var det uppenbara behovet av information om det svenska i Helsingfors, och en samordning och marknadsföring av det finlandssvenska i hela regionen.

Idag är varumärket Luckan så etablerat, att det flesta finlandssvenskar inte mera reflekterar över hur litet det hela var i starten.

– Eller över hur viktigt det är att det finns eldsjälar, människor som vill ta tag i saker och skapa förändring. Det räcker inte enbart med att skapa strukturer. Strukturerna måste också stöda aktiva, engagerade människor.

Det är Luckan i Helsingfors som äger varumärket Luckan, övriga luckor fungerar i stort sett som franchising-enheter.

– Det har funnits försök att öka samordningen, och för luckornas finansiering kunde det ha positiva effekter på lång sikt med en solid huvudman. Borde vi söka en sådan, eller försöka skapa en egen?

Lerche är inte någon vän av ”stort är vackert”, men hon upp-

Jessica Lerche framför ingången till Bridge, Luckans servicepunkt för integrationsärenden. Sedan 1992 har Luckan vuxit från bokstavligen en lucka i väggen till en bestående del av finlandssvenskarnas mångfacetterade vardag.

lever trots allt att Luckorna kunde vinna på att ha en gemensam funktion för administrativa tjänster såsom ekonomin. Det skulle rationalisera de knappa resurserna.

– Trovärdigheten för att kunna få regionala och nationella bidrag från offentligt håll skulle även förbättras. Myndigheterna har fått upp ögonen för det mervärde Luckannätverket har, och våra möjligheter till serviceproduktion som gynnar olika målgrupper.

Framst varierar luckorna i vilken utsträckning de skaffar sin finansiering, som en mix av privata medel från fonderna, eller via kommunala betalningar för de samhällstjänster luckorna utför på sin ort.

– Visst kan man med fog säga att luckorna på många håll blivit de medborgarkontor som man länge talade om. Ställen där man enkelt får hjälp och riktning när det gäller vardagslivets utmaningar. Kommunala och statliga samttjänstkontor börjar visserligen finnas, men på de orter som har övervägande finskspråkig befolkning hamnar det svenska tyvärr ofta i skymundan.

Både offentlig och privat finansiering

I Luckan i Helsingfors fördelas finansieringen så, att 60 procent är kommunal eller statlig, och 40 procent privat. Den ökande offentliga finansieringen av verksamhet som Luckan driver beror på att Luckans serviceutbud breddats ordentligt under de år som gått, och att Luckan idag utför tjänster som kommun och stat vill stöda. Det är enligt Lerche ändå ett mycket tufft arbete att få kommunal finansiering och

ro de så kallade samarbetsavtalen med städerna i hamn.

– Som exempel på en lyckad diversifiering kan vi lyfta fram vår ungdomsinformation UngInfo, och även det integrationsprojekt vi driver, där vi strävar till att integrera invandrare i Finland, men även i den finlandssvenska verkligheten. Det handlar alltså också om att vi anpassat oss till ändrade samhällsförhållanden.

Jessica Lerche erkänner att Luckans olika underordnade varumärken som Bridge, UngInfo, Produforum och Kulturforum kan ge ett lite spretigt intryck.

– Å andra sidan finns vi ju inte till för de som gillar att titta på organisationsscheman, utan för kunderna, som då klart och tydligt hittar de tjänster de är intresserade av. Men det är klart att då vi skall söka finansiering som helhet, blir det mer utmanande att i ansökningstider beskriva hur vi fungerar.

Ett EU-projekt kontor behövs!

Finansiering ja. Det är ett ämne som Jessica Lerche fått rykte om sig att kunna bra.

– Det är ju a och o när det gäller verksamheten. På Luckan har längs med åren samlats mycket kunskap om hur ansökningar skall göras. Bland tredje sektorns aktörer har vi också idag kanske den längsta erfarenheten av att söka EU-finansiering, berättar Lerche.

Jessica Lerche säger att EU-finansiering är ganska krångligt, och att finlandssvenska aktörer därför dragit sig från att söka dessa pengar. I stället vänder man sig av gammal vana enbart till de finlandssvenska fonderna.

– Det finns mycket EU-pengar att hämta, men på sätt och vis är det förstäligt att de flesta inte tar steget. Administrationen kring EU-stöden, både ansökningarna och uppföljningen, kräver sådana resurser som de flesta finlandssvenska föreningar och organisationer inte har.

Därför borde man enligt Lerche nu på finlandssvensk håll skapa någon form av EU-projekt kontor som samlat kunde söka EU-finansiering för de goda idéer som bubblar fram från tredje sektorn.

– Det finns ju sannerligen ingen brist på goda idéer, och ett projekt kontor kunde kanske också lära organisationerna att samarbeta. Alla behöver ju inte göra allt själv, med resulterande dubbelarbete, där olika organisationer erbjuder samma tjänster åt kunderna, finansierade från olika håll.

Enligt Jessica Lerche är det också jätteviktigt att de finlandssvenska organisationerna lär sig söka kommunala och statliga medel.

– Söker vi bara från de finlandssvenska fonderna riskerar vi som folkgrupp att helt försvinna från byråkratins korridorer och tjänstemannarummen där besluten fattas. Att hålla sig framme i de här sammanhangen är ett arbete för det svenska som i praktiken sker ganska dolt, men som kan vara avgörande för vår framtid.

Att gänget och stämningen på Helsingforsluckan liknar det man ser på nystartade, ivriga företag är inget sammanträffande.

– Även inom tredje sektorn behövs en framåt drivande entreprenörs- och företaganda. Det är då man får saker och ting att hända.

Förädlade idéer från det första finlandssvenska innovationslägret

Det allfinlandssvenska innovationslägret "Gränsen som möjlighet" ägde rum på Axxell folkhögskola i Pargas i mars. Vi arbetade fram fem olika utvecklingsförslag i fem tematiska arbetsgrupper under tre intensiva dagar.

ATT SKAPA ett nytt koncept, eller tänka om ett gammalt koncept, och förverkliga det genom nya tillvägagångssätt. Det är min korta och kraftiga definition på vad innovationer är. Nyttänkande och galenskap är inte synonymt med ordet innovation. En innovation ska platsa in i den realvärld vi lever i och de premisser vi lever enligt. Men sättet hur vi kunde handskas med saker kan till början bygga på lite udda och egendomliga idéer.

Ett närmast klichéartat exempel för att konkretisera mina tankar ovan; mobiltelefonerna med pekskärm ses som en stor innovation. Från att vi för ca 10 år sedan använde oss av mobiltelefonen med en begränsad mängd funktioner, har vi nu gått in i en tidsperiod där mobiltelefonerna har operativsystem som klarar av applikationer med närmast obegränsade funktioner. Men varför går dessa mobiltelefoner åt på markanden? Jo, därför att vi be-

händigt kan använda oss av applikationer där vi bland annat kan läsa om vädret, tågtabeller och matrecept. Och förstås kan vi i samma veva dela med oss informationen med andra mobil- och datoranvändare, genom applikationerna för sociala medier. Egentligen är det just dessa praktiska och all dagliga saker som vi nu hanterar på ett annat sätt än tidigare, som har gjort det möjligt att en "innovation" slagit igenom hos konsumenterna.

När vi dag ut och dag in sitter med våra arbetsuppgifter, studier och föreningsengagemang så är det lätt att vi inte ger oss tiden att tänka om i nya banor. Vi

vet att utvecklingsarbete är nödvändigt, att bara knega på enligt gammalt mönster föder sällan något nytt. Innerst inne känner vi av oss att det finns mycket som kunde utvecklas i våra arbetssätt, former och metoder. Idén om ett innovationsläger kom därför som fräsch vind från Landsbygdsnätverkets sida. Erfarenheterna från finskt håll var goda från fem genomförda läger år 2013 och det fanns fortfarande ekonomiska resurser att tillgå för att ordna läger i år. De finskspråkiga lägren har varit regionala, men för att ordna ett läger på svenska behövdes engagemang från hela Svenskfinland.

Planeringen av det allfinlandssvenska innovationslägret kom igång ungefär ett halvår innan lägret ägde rum. Som initiativtagare var de tvåspråkiga Leadergrupperna i Finland samt Leader Åland, tillsammans med byorganisationerna som arbetar på svenska. Till denna skara fick vi

ännu med oss Finlands Svenska 4H, Finska Hushållningssällskapet, Sydkustens landskapsförbund och SFV Bildning. Vi ansökte om stöd från Landsbygdsnätverkets enhet, som reserverat medel för fem innovationsläger runt om i Finland under år 2014. Vi bestämde oss att lägret skulle äga rum i Pargas på Axxell folkhögskola. Platsen var bra belägen nära Åbo, men ändå tillräckligt avsides för tre dagars intensivt arbete. Anmälningar fick vi från hela Svenskfinland och till slut måste vi begränsa deltagarmängden till trettio deltagare plus arrangörerna. Intresset att delta i lägret var stort.

Tanken var då alltså att på lägret i fem grupper arbeta fram en innovativ idé som kunde genomföras i praktiken. Grupperna var indelade enligt följande tematiska områden: företagssamarbete, företagande i skärgården, ungdomarna på landsbygden, livsmedelsproduktion och mentorskap.

Varje grupp arbetade skilt för sig största delen av lägertiden. Under grupparbetena fick vi stöd av Smurfarna på lägret. Smurfarna var ett gäng konsulter från företaget MDI. Denna glada skara i sina ljusröda munkjackor gav oss olika övningar, som skulle hjälpa oss i att utarbeta en genomförbar idé inom det tema som gruppen hade. Arbetet var krävande, främst på grund av att våra rubriker var så vitt formulerade. Att komma fram till en konkret idé krävde en massa tid och tålamod.

I ungdomsgruppen där jag satt med kom vi till slut fram till ett koncept kring *Pop-up evenemang* som kunde ordnas lokalt runt om i Svenskfinland. Konceptets innovativitet kommer främst upp i det att synen på ungdomsarbete måste ändra från aktivt sysselsättande utifrån till sådant som de unga själv vill genomföra. Det är lättare sagt än gjort med tanke på att ungdomsarbete lätt slinker in på att erbjuda en viss schablon av

Juryn utser det vinnande bidraget.

hobbyer på orten, vilket lätt exkluderar de unga som inte vill foga sig i gänget. För att konceptet skulle vara lyckat skulle det krävas att man genom ett projekt skulle få igång *Pop-up popcorn* på några orter. Därefter skulle initiativet gå vidare till andra genom en god spridning på nätet.

Bland allt tankearbete fick vi några pauser som inspirerade oss att arbeta vidare. På måndag kväll fick vi delta i en tidsresa med folkhögskolans rektor **Aron**. På tisdag besökte vi Dali-utställningen på ArtBank och Nordkalks stora dagbrott i Pargas. Vidgade perspektiv både på det abstrakta och konkreta planet, minsann. Tisdagskvällen kulminerade med gruppernas kvällsprogram till lägerbål och välförtjänt bastubad. Jag tror att många av oss fick en flashback-känsla av scoutläger eller skriftskola.

En inspirationskälla av stora mått var den åländska företagaren **Fredrik Karlström**, som berättade hur han genom stenhårt arbete lyckats med saker som känts som omöjliga. Exemplet som Karlström kom med bestod egentligen av flera mer eller

Mentorsgruppens presentation med Ester Miiros längst fram.

mindre lustiga historier, från när han kämpat med olika företags- och försäljningsidéer. Från kexförsäljare och helikopterpilot till Ålands näringsminister kunde hans rubrik ha lytt. Lärdomen från föredraget var främst att de våghalsiga historierna inspirerar; framförallt då vi kan känna igen oss i alla dessa lyckanden och misslyckanden. Att själv våga ta de svängarna som företagande för med sig är något som man lätt beundrar, men modet att själv lägga sig i blöt är det som saknas.

På onsdag fick vi alla lägga oss i blöt med presentationerna om vad vi kommit fram i grupperna.

Därefter fick lägerjuryn säga sitt om våra idéer. Är de innovativa nog och har de potential att bli av och nå framgång? Mentorsgruppen tog hem vinsten med konceptet smarting; ett koncept där företagare träffas och hjälper varandra på jämbördiga grunder. Skärgårdsgruppen presenterade sitt Matvrak-koncept som bygger på att kunna se på vrak både från och under havsytan och därtill ha en meny enligt tidsandan för områdets vrak på skärgårdskrogarna. Livsmedelsgruppen har tänkt att en långtradare som cirkulerar runt i skolorna med kök för tillredning av lokala varor, skulle bli den punktinsats de kommer att sätta krut på. Goda presentationer och ett riktigt trevligt läger fick vi. Gå gärna in och läs mer om lägerstämningen på www.landsbygd.fi. Nu återstår det bara att se om och hur dessa fina planer förverkligas och med vilken tidtabell. Vi håller tummarna och kör med en uppdatering på Landsbygdsriksdagen i höst.

Skribenten är t.f. verksamhetsledare, Leader-aktionsgruppen I samma båt – samassa veneessä r.f.

FOTO: PATRIK EDMAN

E-böcker till eleverna!

Undersökningar visar att läsningen bland unga avtar, speciellt bland pojkar. Samtidigt kämpar skolbiblioteken med sjunkande anslag. Nu går SFV med i ett projekt som skall göra e-böcker förmånliga att låna ut till eleverna, så att de enkelt kan läsa nyutgiven litteratur som intresserar dem.

Då någon populär bok kommer ut unga gärna vill läsa, har skolbiblioteken oftast möjlighet att bara ta in enstaka exemplar. Inom E-skolan kan fast hela klassen läsa samma bok. Erik Berglund är E-skolans projektledare.

– **D**ET är egentligen två illavarslande trender som nu aktualiserat projektet E-skolan, berättar projektledaren **Erik Berglund**.

– Den ena gäller just den negativa trenden gällande läsningen, som kan utläsas ur bland annat Pisa-resultaten. I Finland befinner vi oss ännu på en hygglig nivå jämfört med många andra länder, men trenden är tydlig: Enligt Pisa-undersökningarna ökar nivån för läsning i medeltal i OECD-länderna, medan den minskar i Finland.

Det andra som väcker oro är enligt Berglund det som kom fram i en rapport som Kulturfonden gav ut nyligen, och i en utredning gällande skolbiblioteken där SFV var en av finansierarna (kan laddas ner på sfv.fi). Den första rapporten visade på en oroväckande stor skillnad i läsvanorna mellan pojkar och flickor, medan den andra bland annat utvisar att medlen för nyanskaffningar till skolbiblioteken sedan år 2002 minskat från elva euro per elev till sex euro per elev.

– Det visade sig också att 42 procent av bibliotekarierna i de 213 skolorna som deltog i utredningen inte får någon avlönad tid för att arbeta med skolbiblioteket. Och nästan hälften av de svarande meddelade att största delen av bokmaterialet var över tio år gammalt.

E-böcker en lösning

Enligt Erik Berglund är den traditionella tryckta boken ett problem i ett läge då ett stort behov av nya, bra böcker, och skolbiblioteket endast har

Erik Berglund har arbetat länge som företagare i it-branschen, och speciellt med skolbiblioteken. Nu lanserar han med SFV-stöd E-skolan, där skolorna förmånligt kan erbjuda e-böcker till sina elever.

medel att ta in enstaka exemplar. Det betyder att många potentiella läsningar går om intet. Och det är alltså här Berglunds e-boksprojekt kommer in i bilden, med stöd av SFV och en rad andra finlandssvenska fonder, och med Kulturhuset (Webbhuset) som huvudman.

– I motsats till vad man kunde tro har e-böckerna hittills varit ganska svåra lösningar på det här dilemmat, på grund av de strikta upphovsrätts- och licensieringsreglerna. Idén med projektet E-boken är att lansera det rikssvenska konceptet ElibU för de finlandssvenska skolbiblioteken.

I E-skolan köper skolan en förmånlig årslicens per elev och lärare, två euro per år, och därefter får användaren tillgång till hela ElibU-sortimentet på 5000 böcker, och kan läsa hur mycket som helst, och hur många gånger som helst. Cirka 1500 böcker i sortimentet är riktade till barn och ungdom.

– Idén kan liknas vid nättjänsten Spotify för musik. För en jämn, förutsägbar summa får du tillgång till tjänstens hela utbud, och du kan sedan välja och vraka av hjärtans lust, utan att dra på dig några nya kostnader.

Även tekniskt är denna lösning enkel – det enda som krävs är en

apparat som kan öppna webbsidor. Den enda nackdelen är att apparaten måste ha en aktiv nät-koppling, eftersom det är fråga om s.k. streaming.

– Alla användare får en egen inloggning till E-skolan, så upplevelsen kan också individualiseras, eller så kan läraren ge förslag på läsning till exempel enligt något tema som behandlats under timmarna.

Erik Berglund poängterar att det inte är fråga om läromedel – E-skolan är till hundra procent ett skönlitterärt projekt.

Finns det lämpliga apparater?

– Frågan om det finns tillräckligt med apparater i skolorna har vi inte direkt utrett. Där är trenden dock positiv. Och E-skolans utbud kommer man också att kunna läsa på en vanlig smarttelefon, även om läsoplevelsen blir bättre med lite större skärm.

ElibU har hittills endast fungerat i Sverige. Elib gör avtalen med förläggarna, och olika tjänsteleverantörer tillhandahåller sedan själva tjänsten. Erik Berglunds E-skolan blir alltså den första tjänsteleverantören för ElibU i Finland under pilotprojektet åren 2014–2015.

Kommer skoleleverna då att hitta finlandssvenska författare i utbudet?

– Man måste tyvärr konstatera att de finlandssvenska förlagen inte egentligen alls tillhandahåller finlandssvensk barn- och ungdomslitteratur som e-böcker. Så frågan får sitt svar först då förlagen rätt ut sin egen inställning till e-böckerna. I ElibU-sortimentet finns nog enstaka finlandssvenska författare, men det är fråga om de som gjort avtal om svensk distribution med svenska förläggare.

Vöråtrion **KAJ** drar fullt hus

Fem föreställningar på Wasa Teater växte till tjugofyra. Hur ska de överträffa det här? Lugn. Grabbarna i humorgruppen KAJ har en plan.

Kevin Holmström, Jakob Norrgård och Axel Åhman trivs på Wasa teaters stora scen.

MMUSIKEN ÄR tung och rökmaskinen arbetar. Till dramatisk ljussättning antrar **Jakob Norrgård** scenen.

– Såg ni? Häftigt, jag kom genom golvet. Det där var det coolaste ni kommer att få se på hela föreställningen.

Skratt. Och så är de igång.

Jakob Norrgård, **Axel Åhman** och **Kevin Holmström** har precis inlett den nionde av tjugofyra föreställningar på Wasa Teater och börjar bli varma i kläderna.

De trivs. Men samtidigt har de senaste månaderna varit utmanande. Man kan inte påstå att deras re-

pertoar är typisk för Wasa teater.

– De ringde för bokningen. Efter att ha pratat ett tag förstod de att de hade ringt fel. De skulle ha Kaj Korkea-aho, men då kunde de inte längre dra sig ur, skojar Kevin Holmström medan publiken vrider sig i stolarna.

Sedan presenterar de vad som väntar:

– Komik och kvällningar. Det värsta som hänt på Wasa Teater sedan staden brann.

Humorgruppen KAJ skapades för drygt fyra år sedan, medan de jämgamla killarna gick i Vörå gymnasium. Men bekant-

skapen är äldre än så.

– Vi träffades redan under lågstadietiden. Vi gick i olika skolor men möttes på fotbollsmatcherna, minns Axel Åhman.

Sedan hamnade de i samma högstadium. Och det var då det började.

– Då handlade det främst om humor. Vi gjorde filmer och sketcher och presenterade dem för våra kompisar.

Då, precis som nu, skrev de texterna tillsammans. Musiken kom in i bilden först senare.

– Kevin spelade inte ens något instrument på den tiden, sä-

Efter showen skriver Kevin Holmström, Jakob Norrgård och Axel Åhman autografer och säljer t-shirts.

→ ger Axel Åhman som är gruppens basist.

Kevin Holmström blev gruppens gitarrist.

– Jag lärde mig spela sedan jag brutit armen under snowboardåkning, säger Kevin Holmström under showen på teatern.

Och det är faktiskt sant.

– Fingrarna fungerade. Jag tränade ackord. Jag hade gott om tid och inget annat att göra.

Sin första spelning som KAJ gjorde trion på en personaljulfest vid Norrvalla. Det var i december 2009. En revyskådespelare skulle stå för underhållningen men blev sjuk. Kevin var bekant med skådespelaren och så gick det som det gick.

– Vi hade bara tre låtar då men vi skrev en till för Norrvalla, minns Jakob Norrgård.

Spelningen gick bra men blev inte starten på någon komediekarriär lik Youtubegiganten Smoukahontas. Grabbarna visar med armarna hur KAJ har utvecklats. Långsamt och stabilt. Österbottniskt.

– Vi har haft spelningar på stränder, i vardagsrum, i bordsändan på restauranger, på byafester och framför allt i UF-lokaler. Det har blivit 250–300 spelningar på fyra år, säger Axel Åhman.

Jag inser att grabbarna har snittat drygt en spelning i veckan. Inte illa.

De hann också ge ut en skiva, "Professionella pjasalappar", strax innan de alla ryckte in till Dragsvik år 2012. Ett lugnare år följde, men under 2013 gav de ut singeln "Heimani i skick".

Låten med samma namn är än i dag den som hörs oftast i radio.

Det här är moderna gossar som tänker modernt. De är inte rädda för Youtube och Spotify, tvärtom ser de sajterna som en viktig del av marknadsföringen.

Singeln är ingen fysisk produkt, den finns alltså inte på cd. Det har ställt till det.

– En mamma ringde och ville köpa singeln till sin son som fyllde år. Men hon var 80 år, hade ingen dator och beklagade sig över det. Vi hjälpte henne förstås,

brände en cd och skickade den. Vad gör man inte för lite goodwill och 700 euro plus moms?, konstaterar Axel Åhman på scenen.

Efteråt, när vi träffas i logen, berättar Jakob att det var ett skämt.

– Alltså priset. Resten stämde. De skämt som folk tror är osanna är faktiskt oftast sanna och tvärtom.

Wasa Teater stor grej

Inbjudan till Wasa Teater är det största som har hänt dem. Den vanliga repertoaren räckte inte riktigt till. Men de hade att ösa ur. Grabbarna har ju gjort sketcher i många år.

Efter akt ett kan publiken i Vasa förledas att tro att de sett allt som KAJ har att erbjuda; tokroliga låtar med gemytligt mellansnack. Långt ifrån. Andra akten inleds med cabaret och bjuder på såväl svärdfäktning (Kajfrontation, Les Misérables) som sommarteater (Hjärtats gårdsgård) – där Axel Åhman gör rollen som havande hemmansdotter. Varför är just han kvinna?

– Han har ett manligt och kantigt utseende. Vi vill ju att det ska se tokigt ut, förklarar Jakob Norrgård som inte alls skulle passa i rollen:

– Jag skulle se för söt ut.

Efter fyra år börjar trions roller klarna. Sångaren Jakob Norrgård tar mest plats på scen. Kevin Holmström är den försiktige men också den som håller takten. Trots att han alltså är gitarrist.

– Jag har bastrumman till min hjälp.

Ofta brukar basisten vara bandets ryggrad, men icke.

– Basgången är speciell i KAJ, den fungerar lite som en sologitarr, säger Axel Åhman som också bjuder på flest dansnummer under föreställningen.

De skämt och låtar som uppskattas mest är de som anspelar på österbottenska fördomar. Och publiken gillar att KAJ håller sig till dialekt.

Men just nu studerar de tre i Helsingfors och söker scener i Nyland.

– Det finns ett visst intresse där också men det är svårt att höras i bruset, säger grabbarna som inte verkar bekymrade över vad de ska göra härnäst.

Kevin

Axel

Jakob

Er show är som gjord för en österbottnisk publik och nu har ni nått stora scenen på Wasa Teater. Hur kan ni överträffa det?

– Vi håller på med en ny skiva som kommer till hösten. Och så fortsätter vi med våra videoprojekt, säger Jakob Norrgård.

– Det är klart att det här framkallar lite ångest, erkänner Axel Åhman som antyder att Svenska teatern i Helsingfors kunde vara nästa utmaning.

Framtiden då? Ska KAJ bli en proffsgrupp? Är det ens möjligt utan kraftiga ingrepp i konceptet?

– Det skulle nog vara lite för krävande, framhåller Axel Åhman som ska bli journalist och är glad över att kunna stå på flera ben.

– Man vill ju ha ett riktigt arbete att falla tillbaka på.

Därmed är grabbarna lite som Jesus. Inte ens frälsaren själv undkommer att bli indragen i ett skämt när trion kommit igång på scenen.

– Han är så typiskt österbottnisk. Guds son och ändå behövde han ett yrke att falla tillbaka på; jobbet som snickare.

Kevin Holmström, "Lång-KAJ" (186 cm)

Roll i gruppen: "Teknikern", filmar, planerar ljud och ljus

Ålder: 20 år

Från: Komossa, Vörå

Civilstånd: Flickvän

Studerar: Medianom (film, tv)

På fritiden: Åker snowboard, cyklar BMX.

Axel Åhman, "Blind-KAJ" (-7/-7,5)

Roll i gruppen: "Managern", bokar spelningar och möten.

Ålder: 21 år

Från: Vörå

Civilstånd: Flickvän

Studerar: Journalistik

På fritiden: Jakt och fiske. Äger en jakthund tillsammans med pappan.

Jakob Norrgård, "Gulla-KAJ"

Roll i gruppen: "Idémakaren", klipper filmer och hittar på skämt.

Ålder: 21 år

Från: Maxmo

Civilstånd: Flickvän

Studerar: Medianom (film, tv)

På fritiden: Humor, musik och Nintendo 64 (Super Mario).

Populärast på KAJs Youtube-konto

Tango taas 103 013 visningar, Heimani i skick 95 953 visningar, Karalätin 75 328 visningar

Dockteater och marionetteater

– tidernas underhållning

Jag råkar av en händelse gå in på kulturhuset Stoa i Östra centrum i Helsingfors, och får uppleva dockteaterföreningen Unimas 30-års jubileumsutställning. Får veta att finsk dockteater just nu är mycket livskraftig. Det finns både professionella teatergrupper och många amatörer. Den traditionella och den nya dockteatern blomstrar sida vid sida.

I HALLEN utanför biblioteket på Stoa finns utställda burleska kasperdockor, festliga marionettdockor och fantasifulla fingerdockor. Arkeologiska fynd visar att dockteater måste ha varit känt av de gamla egyptierna och etruskerna. I Grekland möter man dockteater från 400-talet f.Kr. Dockteater framfördes i Finland tidigast i början av 1800-talet. Då hade olika kringresande utländska artistsällskap för vana att dryga ut sina program med marionetteater.

Just då trycker någon på tillvarons pausknapp och dockorna för mig till mina första dockteaterminnen. Kumo älv rinner förbi stenhuskvarteren i Björneborg. Svenska klubben nere vid älven bjuder på mitt livs första dockteaterupplevelse, som skulle leda in mig i dockteaterns förtrollade värld. **Mona Leo** var en av den finländska dockteaterns och barnkulturens pionjärer. Sin dockteater grundade hon 1951 och upprätthöll den fram till

Sicilianska meterhöga marionetter. Skådespelen handlar mest om Karl den Store och hans tolv paladiner. FOTO ELISABETH SANDELIN

slutet av 1960-talet (se Svenskygden 3–2013). Hennes mörka lockar döljer sig bakom en enkel portabel konstruktion under festsalens kristallkronor. Hennes *alter ego*, den finurliga handdockan Janne är den största stjärnan.

Han är ledare och programledare för dockteatern. Mona Leo lyckas få Janne, tillverkad av *papiermaché*, att leva på ett sällsamt sätt. Han för oss runt i hela världen genom att först peka på kartan och därefter åka på äventyr till den utpekade platsen. Vi älskar Janne och hans ljusa kalufs, och vrider oss av skratt.

Dockteater ur spexeteater

Mona Leos dockteater, och i synnerhet figuren Janne, hade inte så mycket gemensamt med den ursprungliga Kasperteatern med dess burleska stil – med figurer från medeltida *commedia dell'arte*, en teaterform som skapades av regelrätta teatergrupper som turnerade i södra Europa och roade folk.

De uppspelade och spexartade stycken som *commedia dell'arte* uppförde byggde på några ständigt återkommande element. Den mest kände rollfiguren var *Harlekin*. Han var grov i mun, enfaldig och ständigt hungrig.

Latmasken Kasper kallas i Frankrike Guignol, som på denna bild från en dockteater i Lyon. FOTO: WIKIPEDIA.

Hans kostym var sydd av säckväv. Lappar i olika kulörer täckte kostymen och symboliserade hans fattigdom. Med tiden blev figuren mer skärpt och kostymen övergick till en rombmönstrad och färgglad dress. I sitt bälte bar han en slags batong som han använde som ätverktyg, vapen, paddel och flugsmälla.

Harlekin hade en flickvän, den ljuva *Colombine* som *Pajazzo* var olyckligt förälskad i. *Pajazzo* kallas i Frankrike *Pierrot*. Han är den melankoliske clownen med toppig hatt och vitsminkt ansikte som i våra dagar återfinns främst i clownnummer. Också den vidskepliga latmasken *Pulcinella* (som i Frankrike kallas *Guignol*, i England *Punsh* och i

Sverige *Kasper*) har överlevt som populära figurer.

När *commedia dell'arte* så småningom dog ut som levande teaterform växte sedan den moderna farsen fram. Också dagens cirkus har mycket gemensamt med *commedia dell'arte*, men också med dock- och kasperteatern. Det är framför allt handdocksteatern, ofta kallad för kasperteater, som fortsatt att roa publiken och spridits över Europa.

Figuren *Pajazzo* från medeltida *commedia dell'arte* utvecklades både till en clownfigur i dagens cirkus, och till en standardingrediens i Kasperteatern. I Frankrike kallas han *Pierrot*.

FOTO: WIKIPEDIA.

En italiensk miniatyrmariionetteater fotograferad 1959. FOTO: WIKIPEDIA.

Traditionell Kasperteater i Rom

Den traditionsenliga kasperteatern kom jag att uppleva högt uppe på kullen Janiculum i Rom. Föreställningarna samlade varje söndag både barn och vuxna. Dockspelarna hade, liksom Mona Leo, händerna instuckna i dockorna. En fantastisk vy bredde ut sig över Rom. Mot en fond av mjuka, rundade kullar avtecknad sig kyrkor och hus som glittrade. Bakom de pastellfärgerna taken blånade Albanobergen. Ett söndagsnöje som hette duga.

Man kan fortfarande beundra Pulcinellas gatuteater. Tillsammans med djävulen och polisen förtrollar han Roms barn på Janiculum.

Marionetteater mer avancerad

Kasperteatern är besläktad med den mera avancerade marionetteatern – speciellt populär på Sicilien. En marionett är en ledad docka som med trådar styrs av en person och ser ut att röra sig av egen vilja. Trådarna är fästa i marionettens ledade delar och är så

fina att de på avstånd förefaller osynliga. I motsats till vad som gäller för handdockor kan hela figuren framställas och röras, även benen. På det sättet verkar figurerna och deras rörelser mycket naturtrogna. Marionettspelskonst är dock mycket svårare än handdockspelet, eftersom flera kroppsdelar måste sättas i rörelse samtidigt, med flera trådar. I Europa tog den katolska kyrkan tidigt i bruk marionetteatern som ett led i undervisningen. I populär form framställdes scener ur Bibeln och helgonens liv.

Ordet marionett kommer av det franska lilla Maria, namnet på den unga jungfru Maria. De första marionettföreställningarna skedde följdriktigt i kyrkor. Med ryck i trådar kunde man få en biblisk figur att röra på sig.

Rasande Roland och avhuggna lemmar

Den världsliga marionetteatern utvecklades parallellt, blev profan och förevisades på gator och torg. Marionetteatern är en av de mest populära och livskraftiga folkliga traditionerna på Sicilien. Den kända sicilianska dockteatern *Opera dei Pupi* är fortfarande verksam, främst i huvudstaden Palermos smala gränder. Med meterhöga tunga marionettfigurer framställer man stoff från den sicilianska folkliga traditionen. Dockförarens, *puparons*, yrke går ofta i arv från far till son.

Skådespelen handlar ofta om kung Karl den Store och hans tolv riddare eller paladiner, bland vilka den mest berömda är den Rasande Roland. Då jag på sjuttioalet var reseledare på Sicilien fick jag otaliga söndagseftermiddagar tillsammans med mina gäster sitta på hårda träbänkar på Don Macris *Opera dei Pupi* i barockstaden Acireale med frodig barockdekor och pompösa balkonger. Teatersalen var ett enkelt rum med jordgolv. Ett rött draperi gick från golv till tak. På bryggor bakom draperiet stod spelarna framåtlutade och manövrerade metalltrådarna på de tunga handgjorda leddockorna. Den Rasande Roland började med att göra en hälsning med sitt svärd framför den målade fonden med moln och himmel längst bort.

Marionetteater är mycket krävande för de som framför den. Här en amerikansk ensemble. FOTO: WIKIPEDIA.

"Med meterhöga tunga marionettfigurer framställer man stoff från den sicilianska folkliga traditionen. Dockförarens, puparons, yrke går ofta i arv från far till son."

Jag hade fördelen att få följa med den sista stora marionett-direktören, puparon **Don Macri** som med sin dramatiska röst höll publiken i ett järngrepp. Bakom det röda skyppet var hans röst än den rasande Roland i glänsande brynja, gyllene visir och svärdet Durendal, än korsriddarna med värjor, sköldar och stirrande ögon, för att plötsligt vara den döende Roland som gav en sista stöt i hornet Olifant. Allt medan medhjälparna manipulerade

och ryckte i trådarna bakom den tjocka röda sammetsridån.

Det gick våldsamt till. Åskan dånade. Saracener halshöggs och stacks ner. Armar, huvuden och lemmar flög omkring. När han kom till de stora stridsscenerna talade Don Macris häftigt och fort. När den döende, besegrade Roland krossade svärdet Durandel svek nästan hans röst. Den rasande Rolands strid i Ronceval drog fulla hus ännu på sjuttioalet.

Kasta aldrig ett brev

Gustaf
WIDÉN

Journalisten och författaren Gustaf Widén är medlem av SFV:s styrelse.

IBLAND INFINNER sig en känsla av hopplöshet inför den tekniska revolutionens konsekvenser. Vad har vi inte förlorat när det traditionella brevet förvandlats till historia!

Missförstå mig rätt: att blixtnabbt få kontakt med medmänniskor via e-post eller sms är förstås ett fantastiskt resultat av det sena 1900-talets utveckling. Tänk bara på alla tidigare generationers fjärranfarna som av ekonomiska skäl tvingades emigrera och för att kommunicera med hemmet fick förlita sig på en ytterst osäker postgång. Jag har släktingar som gick till sjöss och inte hördes av på flera år. Min morbror stack iväg från Åland som femtonåring, slog sig ned i USA och kom aldrig tillbaka. När han senare i livet via enstaka brev kommunicerade med sin mor var det på engelska, ett språk hon inte förstod. Hennes sorg är nästan omöjlig att föreställa sig.

Dagens teknik med sin blixtnabba uppkoppling kan skänka tröst mitt i längtan och kaos, även om den tryggheten kan vara illusorisk.

E-POST OCH textmeddelanden suddas vanligen ut och försvinner i cyberrymden. Min morbrors brev, språkligt trevande och rörande i sin tafatthet, finns ändå kvar. Dokument som talar sitt specifika språk bortom tiden. Han är död sedan länge, jag träffade honom aldrig. Men i breven hörs en röst, en åländsk skärgårdspojkes ord som omständligt präntats ned och omfamnats av papperet.

Vad har framtidens historiker att hålla sig till? När man om hundra år blickar tillbaka på världen av år 2014 möts man av ett överflöd av information

men på det personliga planet av ett ekande tomrum. Var finns texten som ger individen röst?

DET KAN inte hjälpas att en ton av nostalgi insmyger sig när man talar om brev. I dag är det inte många som hänger sig åt denna fina skrivart; själv har jag inte på år och dar ägnat mig åt personlig korrespondens på ett djupare plan. Det får räcka med små korta snapshots på nätet – och så är det säkert för de flesta. Ändå finns det ingenting så roligt och stimulerande som att någon enstaka gång få sig tillsänt ett riktigt gammaldags brev, med genomtänkta formuleringar och ett tonläge som skapas i skrivandets ögonblick.

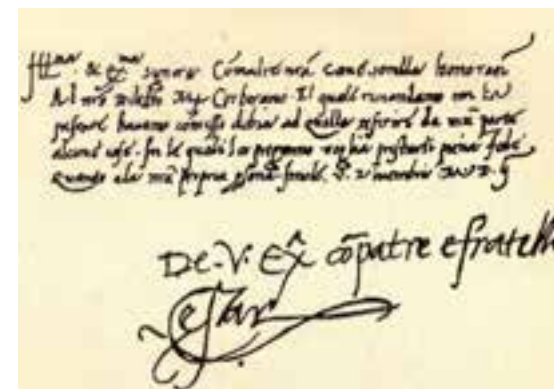
Om detta blev jag ännu en gång påmind när jag läste en märklig brevväxling, som utkom redan 1986 men som jag av någon outgrundlig anledning missade när den lanserades. "En vän att tala med" (Brombergs förlag) heter boken, som med lite tur kan spåras upp på den antikvariska marknaden. De vänner som kommer till tals är filosofiprofessorn Ingemar Hedenius (1908–82) och litteraturkritikern Knut Jaensson (1893–1958), två av de främsta publicisterna i Sverige i mitten av 1900-talet. Under femton år, från 1943 till Jaenssons död, förde de en intensiv korrespondens, ett samtal som svingade sig mellan det privata och det allmängiltiga, mellan sorg och glädje, smärta och lycka, existentiell brottning och en dos trevligt skvaller. Ingenting var förstås avsett att publiceras, men långt efter skribenternas död är det en egendomligt befriande upplevelse att följa deras böljande dialog.

På ytan kunde de te sig som inkommensurabla storheter. Hedenius var den burduse debattören, som med frustande ilska gick till attack mot kristendomen och andra förstockade religionsyttringar. Han blev i det allmänna medvetandet närmast sinnebild för en ateist. Han var en briljant vetenskapsman, men hade också en vek och melankolisk ådra som inte minst fick sitt uttryck i flöjtspel på närmast professionell nivå. Jag minns från tidiga tonår hur Hedenius och den formidabla kulturpersonligheten Herbert Tingsten, statsvetare och stridbar chefredaktör för Dagens Nyheter, drabbade samman i TV-diskussioner. För första gången insåg jag vad ett i egentlig mening intellektuellt åsiktsutbyte innebar.

Knut Jaensson trädde in i offentligheten på helt andra vägar. Han var kulturellt sett autodidakt: under mer än 30 år verkade han som kammarskrivare, en sorts bokhållare, vid ett gasverk i Stockholm. Men litteraturen var hans hem. Efter trevande försök som litteraturkritiker upptäcktes han av tidskriftsredaktörerna, blev snart en stöttepelare som recensent i Bonniers litterära magasin och knöts 1946 till Dagens Nyheter som allt mera inflytelserik litteraturbedömare. Det var en minst sagt förbluffande kulturell klassresa.

NÄR JAG började intressera mig för böcker var Jaensson sedan länge död. Men man behövde inte läsa många litterära minnesbilder från 30- och 40-talen för att bli nyfiken på denna aparta gestalt, som ingen tycktes ha ett ont ord att säga om. Tillsammans med hustrun Tora Dahl, en i sina bästa stunder lysande romanförfattare, höll Jaensson litterär salong på Lidingön utanför Stockholm. Här samlades alla de stora diktarna: Gunnar Ekelöf, Olof Lagercrantz, Harry Martinson, Karin Boye, Erik Lindegren. För många blev villan ett andra hem, där diskussionerna om liv och litteratur aldrig tystnade. Ekelöf har betecknat Jaensson som "ett vänskapsgeni".

MEN FRAMFÖR allt var Knut Jaensson en fullkomligt suverän kritiker. Jag har läst hans samlingsvolym "Essayer" (1946) och "Varjehanda" (1950) plus spridda texter i tidningar och tidskrifter. Överallt finns en djupsyn, en entusiasm som bakom en till synes konstlös verbal fasad öppnar hisnade utblickar mot litteraturen som tillva-

Ett handskrivet brev kring år 1504 av Cesare Borgia till Isabelle d'Este, undertecknat "Cesar", den spanska versionen av hans namn.

rons innersta mening. Jag vet ingen svensk kritiker med samma kontroll över uttrycksmedlen.

Och allt detta går igen i brevväxlingen med Hedenius. Ett halvt århundrade efter att tankarna och intrycken tecknas ned har de kvar sin ljuskraft i läsarens ögonblick. Man vill att samtalet aldrig ska sluta, att döden inte ska sätta punkt för deras vänskap.

Hur förälskat – man måste använda det ordet bortom alla erotiska preferenser – uttrycker sig inte Hedenius när han minns hur vännerna en benådad vinterkväll vandrar på hala vägar i mänsken, ständigt diskuterande och burna av ett lyckligt skratt: "Det var en harmoni som var full av liv och rörelse, ljus och djup så att jag gång på gång måste dunka dig i ryggen".

Att de flesta breven i dialogen bevarats är ett smärre under. Hur många kuvert med till synes intetsägande innehåll har inte förintats vid flyttningar och uppbrott; hur mycket av vårt kollektiva minne har inte suddats ut!

SJÄLV KAN jag med nästan gott samvete säga att jag aldrig kastar ett brev, om det inte förmedlar alltför stor smärta eller personliga tillkortakommanden som ingen i en okänd framtid har någonting att göra med. Det mesta är värt att bevara. Vem vet vilken betydelse några ord på en liten papperslapp kan få hundra år efter att stavelserna plitats ned?

Någonstans ligger alltid glömda skatter och väntar på sin befrielse.

TEXT: TOVE FAGERHOLM

Örn eller sol? OCTAVIO PAZ

Son av Mexiko, bror till Latinamerika, styvson till Spanien, adoptivson till Frankrike, England och Italien, "barn i huset" och stamgäst i Japan och Indien, barn på sidolinjen till USA.

Carlo Fuentes, lärjunge, vän och landsman till Octavio Paz

1990 ÅRS Nobelpris i litteratur tilldelades Octavio Paz med motiveringen "För en lidelsefull diktning med vida horisonter, präglad av sinnlig intelligens och humanistisk integritet".

I år har det gått hundra år sedan Octavio Paz födelse. Han var en världspoet och uppskattad essäist långt innan han tilldelades Nobelpriset. Artur Lundqvist översatte hans dikter till svenska redan 1960. Jag hade själv fyra av hans böcker i min bokhylla 1990 och blev mycket glad över att han fick priset.

Krona eller klave?

Octavio Paz samlade verk kan förliknas vid ett mexikanskt mynt, som på ena sidan har bilden av en örn, på andra sidan en flammande sol. Han uppmärksammades tidigt som betydande latinamerikansk poet, men han är i lika hög grad essäist. Om-

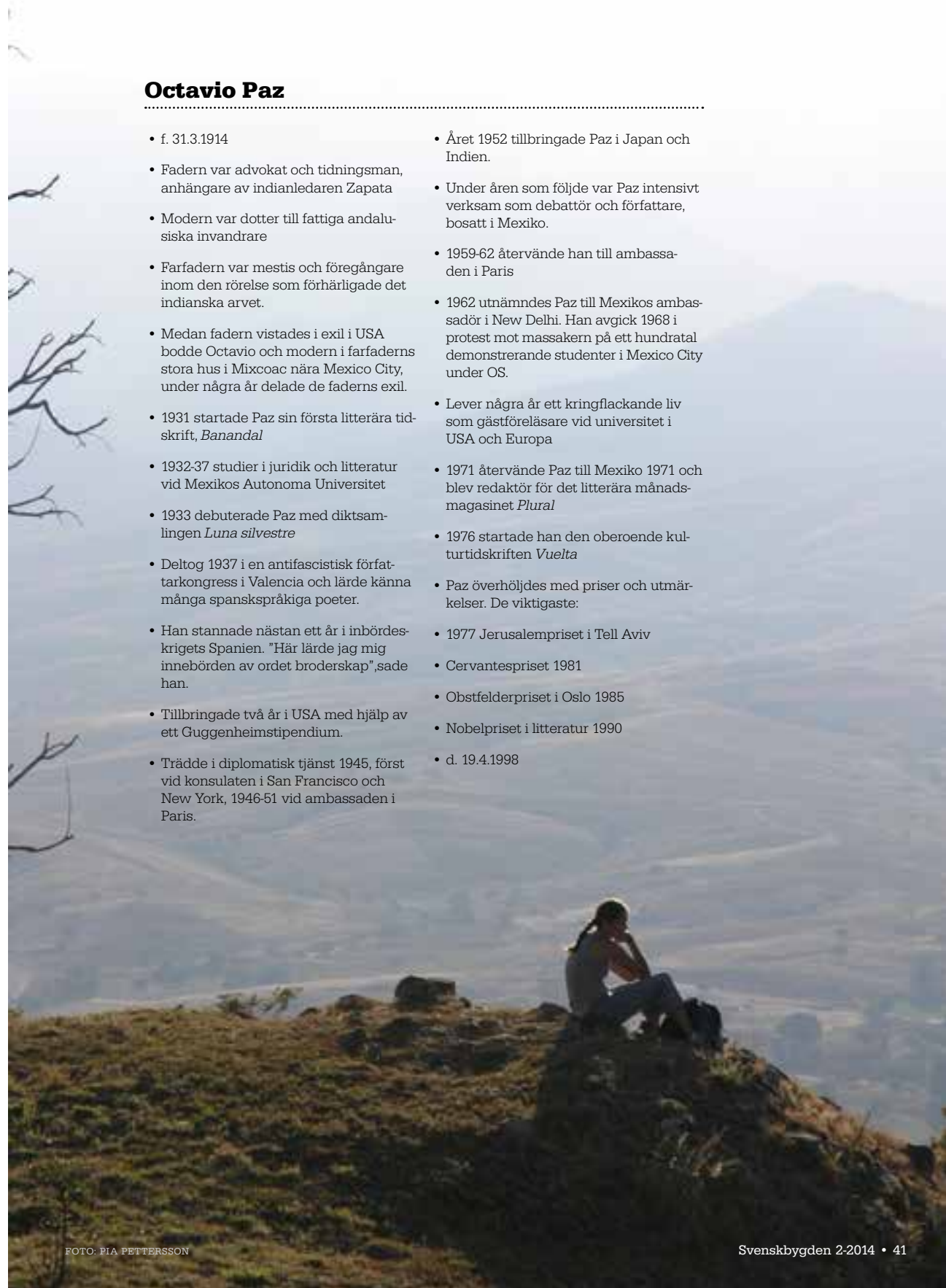
kring femtio av hans boktitlar består av kritisk prosa. Det finns bedömare som värderar hans prosa högre än poesin.

När det gäller Paz är essän och poesin emellertid två sidor av samma mynt, de båda uttrycksformerna blickar visserligen åt olika håll, men hela myntet är präglad i lödigt guld. Han är en diktare som tänker och en tänkare som diktare.

Som essäist är han den skarp-synte örnen som betraktar världen med kritisk distans. Han rör sig över enorma områden, han har en ovanligt bred internationell bakgrund. Hans intellektuella rörlighet är lika imponerande som hans bildning. Hans nyfikenhet är gränslös. Under en halvsekellång essäistisk verksamhet utför han ett väldigt dechiffreringsarbete. Han betraktar världen som läsbar, hieroglyfisk, bakom tecknen finns en betydelse.

Octavio Paz

- f. 31.3.1914
- Fadern var advokat och tidningsman, anhängare av indianledaren Zapata
- Modern var dotter till fattiga andalusiska invandrare
- Farfadern var mestis och föregångare inom den rörelse som förhållade det indianska arvet.
- Medan fadern vistades i exil i USA bodde Octavio och modern i farfaderns stora hus i Mixcoac nära Mexico City, under några år delade de faderns exil.
- 1931 startade Paz sin första litterära tidskrift, *Banandal*
- 1932-37 studier i juridik och litteratur vid Mexikos Autonoma Universitet
- 1933 debuterade Paz med diktsamlingen *Luna silvestre*
- Deltog 1937 i en antifascistisk författarkongress i Valencia och lärde känna många spanskspråkiga poeter.
- Han stannade nästan ett år i inbördeskrigets Spanien. "Här lärde jag mig innebörden av ordet broderskap", sade han.
- Tillbringade två år i USA med hjälp av ett Guggenheimstipendium.
- Trädde i diplomatisk tjänst 1945, först vid konsulaten i San Francisco och New York, 1946-51 vid ambassaden i Paris.
- Året 1952 tillbringade Paz i Japan och Indien.
- Under åren som följde var Paz intensivt verksam som debattör och författare, bosatt i Mexiko.
- 1959-62 återvände han till ambassaden i Paris
- 1962 utnämndes Paz till Mexikos ambassadör i New Delhi. Han avgick 1968 i protest mot massakern på ett hundratal demonstrerande studenter i Mexico City under OS.
- Lever några år ett kringflackande liv som gästföreläsare vid universitet i USA och Europa
- 1971 återvände Paz till Mexiko 1971 och blev redaktör för det litterära månadsmagasinet *Plural*
- 1976 startade han den oberoende kulturtidskriften *Vuelta*
- Paz överhöljdes med priser och utmärkelser. De viktigaste:
- 1977 Jerusalempriset i Tell Aviv
- Cervantespriset 1981
- Obsthfelderpriset i Oslo 1985
- Nobelpriset i litteratur 1990
- d. 19.4.1998

Hans essäer har en personlig och förtätd, rent av förförisk, stil. Att det är en poet som formar orden är fullständigt klart.

Paz är främst av allt poet. Den flammande mexikanska solen bländar, förtär, skänker liv, kastar skuggor, synliggör. Med poetisk intuition beskriver han solens makt, vattnets levande närvaro, spelet mellan ljus och skugga. Ordens mysterium och språkets problem återkommer ständigt i en poesi som liknar en obruten spiral av ekon, av förvandlingar som är upprepningar.

Ord? Ja, av luft och förlorade i luften.

Låt mig gå vilse bland ord, låt mig vara luften på någras läppar, en formlös kringdragande vindfläkt, en flyktig doft som vinden skingrar. Också ljuset går förlorat i sig självt.

Paz essäistik är en förlängning av hans poetiska centrifugalkraft. Han isolerar inte litteratur från samhälle. Kulturhistorien låter sig bäst tolkas i ljuset av poesin. Han är både örn och sol, krona och klave i ovanligt helgjuten förening.

Det semantiska trädet

Paz skapar bilden av det semantiska trädet, språket som naturligt växer fram, liksom människan är ett träd av bilder med ord som är blommor, frukter, handlingar.

Hennes språk är knappt mer än ett frö men brännande, i rymdens öppna hand. Stavelser är glöd.

De är också växter: deras rötter bryter tystnaden, deras grenar bygger hus av ljus

Stavelser: de binder samman och löser upp

Leker att de är lika eller olika.

Stavelser mognar bakom pannor blommande i munnar.

Deras röster dricker natt, äter ljus Språken glödande träd med lövverk av regn.

Att se världen är att bokstavera den, säger Paz. Stavelser, ord och bilder flödar tillsynes mödölöst. Ändå vittnar han ständigt om sin mödosamma strävan efter de rätta orden:

Jag börjar och börjar om. Och kommer ingen vart. När jag når fram till de ödesdigra bokstäverna skyggar min penna.

Han säger sig vara den skugga hans ord kastar. Att bygga med ord är att bejaka bräckligheten:

Med ord och ordens skuggor byggde jag ett ambulerande hus av speglingar ett vandrande torn, en byggnad av vind.

Ordberusning

Det händer mig varje gång jag slår upp en bok av Octavio Paz: jag drabbas av ordberusning. Jag läser hans långa dikter som ett förtrollande flöde och jag stannar upp inför de utsökta formuleringarna i essäerna. *Från dessa bokstäver flyger gnistrande fåglar upp*, säger han själv. Essäerna och poesin utövar växelverkan, de inbjuder till en läsning som berikar både intellekt och känsla.

Hans språk fungerar som Genesis. *Levande mörka ord, begynnelseord*. Han skapar en värld som skimrar och lyser. Jag läser poesi utan krav att förstå, vill bara ta emot och stiga in i hans språkvärld. Den blommar av tropisk prakt och är märkvärdigt tillgänglig och allmängiltig och bär inåt till jagets hemliga rum.

Den poetiska skriften består i att lära sig läsa skriftens urholkning i det skrivna Inget spår av vad vi var vägar som leder till vad vi är

Han säger att poeten inte betjänar sig av språket, det är språket som betjänar sig av honom.

Poeten säger det som inte kan uttryckas på något annat sätt. Varje dikt fullbordas på poetens bekostnad. Det gäller att avlyssna och underkasta sig språkets krav.

Att lära sig se lyssna utsäga det ögonblickliga är vår uppgift Att fasthålla svindeln? Orden liksom papegojorna under lektid flyr sin väg Deras rörelse är en återgång till orörligheten

Människans villkor

Paz' dikter är fulla av reflexioner över människans villkor, det är en ibland ett extatiskt flöde om hur minnena flätar samman språket, tiden och döden. Men det kan också uttryckas mycket enkelt:

Människans talförmåga är dödens dotter. Vi talar för att vi är dödliga: orden är inte tecken utan tid. När orden vi säger säger vad de säger säger de tid: formulerar oss. Vi är tidens namn.

Livet innebär ständig fara. Att leva är att utlämna sig. Paz skriver om ensamhet som den djupa grunden till människans villkor. Varje gång hon blir medveten om sig själv, känner hon det som saknad efter någon annan. Människan är längtan och sökande efter förening. Tanken och språket slår broar men det innebär inte att de upphäver avståndet mellan oss och den yttre verkligheten.

Från den stund vi föds flyr vi undan oss själva och jagar ständigt oss själva. Aldrig är människan den hon är utan den hon vill vara, den hon söker.

Människans villkor är att äta sorgens bröd och dricka lyckans vatten. Människorna är jordens skum, gråtens blomma, flodens frukt: ömhetens barn som består av gråt, består av sten och stjärna, av sol, av planeter som sjunger medan de lever.

Att leva är också att tänka och stundtals att överskrida den gräns där känslan och tanken går samman: dikten.

Ensamhetens labyrint

Med smärtsam insikt skildrar Paz den mexikanska människans villkor i den underbara essäboken *Ensamhetens labyrint*. Han skriver att mexikanen är en varelse som sluter sig kring sig själv som skydd. Han går genom livet som vore han flådd, allt kan

såra honom, ord såväl som förmenta ord.

Den mexikanska ensamheten förliknar han vid stagnerat vatten, medan den nordamerikanska ensamheten är en spegel. *Vi har upphört att vara källsprång!*

Efter att ha trängt djupt in i den mexikanska själen visar världsresenären Paz att mexikanen som döljer sig under maskens orörlighet är en allmänmänsklig bild.

Om vi rycker av oss masken, om vi öppnar oss, står ansikte mot ansikte med oss själva, börjar vi leva och verkligen tänka. Nakenheten och övergivenheten väntar oss. Men där i den öppna ensamheten väntar oss också transcenden- sen – andra enslingars händer. För första gången i historien är vi alla människor samtida.

Vi är vilsna människor i en vilse värld. Hur ska vi då lära oss leva i en tid som är förenklade, summarisk och brutal? Efter att ha förfallit till avgudadyrkan av de ideologiska systemen har vi övergått till att dyrka Tingen. Så här sammanfattar Octavio Paz sin essä om ensamheten med den sanna poetens ord:

Den moderna människan gör anspråk på att tänka vaken. Men det vakna tänkandet har lett oss in på mardrömslika irrvägar, där förnuftets speglar mångfaldiga tortyrkammarna. Vid utgången upptäcker vi kanske att vi drömt med öppna ögon och att förnuftets drömmar är ohyggliga. Då kanske vi än en gång börjar drömma med slutna ögon.

Böcker i svensk översättning

- Den våldsamma årstiden, 1960 *La estacion violenta*, 1958 En diktsvit där den berömda dikten Piedra de sol (Solstenen), som handlar om den azekiska Kalenderstenen, ingår
- Vid världens strand, 1971 Ett dikturval som bland annat innehåller den experimentella dikten Vitt (Blanco) som skrevs 1966
- Ensamhetens labyrint 1984 *El laberinto de la soledad*, 1950 Denna Paz mest berömda prosabok beskriver mexikanen och hans ensamhet. Paz medvetandegör sina rötter och sin särart
- Varje dags eld och andra dikter, 1985

Ett representativt urval dikter från Paz samlade produktion.

- Indiska dikter, 1987 *Ladera este*, 1968 Dikter skrivna under Paz tid som ambassadör i New Delhi 1962-68

- Lerans barn. Essäer om den moderna poesin, 1990 *Los Hijos del limo*, 1986 Paz följer poesins utveckling från den tyska romantiken fram till den avantgardistiska poesin som växte fram efter första världskriget. Den bygger på en serie föreläsningar Paz höll vid Havarduniversitetet våren 1972
- Beatrice, Rappaccinis dotter, 1990 *La hija de Rappaccini*, 1956 Drama, som hade premiär på Dramaten i Stockholm samma dag som årets Nobelpristagare i litteratur kungjordes
- Örn eller sol? 1991 *Águila o sol*, 1951 En samling prosalyriska texter skrivna i Paris 1949-50
- Sor Juana 1992. *Sor Juana de la Cruz o Las Trampas de la Fe*, 1982 Ett verk om poeten Sor Juana (1648-1690). Denna 600 sidor tjocka bok är i sig ett kraftprov som kunde ha varit ett helt livsverk för Paz.
- Den dubbla lågan. Om kärlek och erotik. 1998 *La llama doble*, 1994 Paz sista verk skildrar hur kärlek och erotik framställs i skönlitteraturen, En sällsynt rik och tankeväckande essäbok.

Abbe, Tove och Greta

Greta Gustafsson minns Tove Jansson (1914-2001) från början av 1940-talet. Greta var gift med Albert "Abbe" Gustafsson (1913-1981), och Tove Janssons familj var sommarhyresgäster hos familjen Gustafsson i Eidisviken i Stor-Pellinge från slutet av 1910-talet. Tove och Abbe var barndomsvänner.

– När jag som ung fru kom till Pellinge år 1943 efter att ha gift mig med Abbe, fanns där även hans pappa Karl och hans faster Fanny. Från slutet av 1910-talet hade Abbes föräldrar hyrt sin storstuga som sommarbostad åt Toves föräldrar Signe Hammarsten Jansson och Viktor Jansson. Första sommaren var Tove bara några år gammal. Sex år senare föddes Toves bror Per Olov och efter ytterligare sex år såg Lars dagens ljus. Toves familj blev som min familj.

Greta Gustafsson berättar livfullt och ordmålände om familjens långa vänskap med Tove Jansson och hennes familj. Samtalet förs i Gretas hem vid Runebergsgatan i Borgå i ivrig väntan på att hon ska kunna flytta ut till Eidisviken. Minnena av Tove svävar som en aura kring Greta, likt Chagalls änglar svävande i atmosfären.

Vid Runebergsgatan visar Greta på sin välfyllda bokhylla med fotografier på barn, barnbarn och barnbarnsbarn i god sämja med

porträttet på Tove med blomsterkrans i håret. Där finns också Toves böcker börjande från debuten *Småtrollen och den stora översvämningen* från år 1945 fram till hennes sista bok från 1998, *Meddelanden*, som är ett urval noveller. Tove gav ut sin första bok på Söderströms förlag som ratade hennes bok, *Trollkarlens hatt*, 1948. Följden blev att Tove vände sig till Schildts förlag, där hon stannade. Man kan bara ana sig till vad Söderströms i tiderna tänkte då de gick miste om en sådan "guldgruva". Idag när förlagen har fusionerats kanske det gör detsamma.

Greta visar på *Sent i november*, som kom ut 1970. Researchen

gjorde Tove hos Gustafssons i Eidisviken under några veckor för att få den rätta stämningen för sin bok om Mumindalen, därför från muminfamiljen tillfälligt har gett sig iväg i novembermörkret medan muminhuset invaderas av Filifjonkan, Hemulen, Mymlan, Onkelskruttet, homsan Toft och Snusmumriken allt medan mörkret tättnar omkring dem.

Greta och intervjuaren reser långt på fantasins vingar för att åter landa hemma hos Greta vid Runebergsgatan. Det är en dag i april. Krokusen blommar på gården. I Toves värld hade Snorkfröken hittat "den första modiga nästippen av en krokus". Snorkfröken föreslår att man ska lägga ett glas över den till natten medan Mumintrollet tycker att den "klarar sig bättre om den får ha det litet krångligt".

Gång på gång återkommer Greta till huruvida Tove hade gillat all uppståndelse kring sitt jubileumsår.

– Kanske för mycket av det goda! Tove, som var blyg och

mån om sin integritet har sagt: "Den som vill lära känna mig får läsa mina böcker. Jag blir högst förvånad och naturligtvis smickrad när folk presenterar intressanta analyser av mina själsdjup."

Idel ryggtavlor

Greta Gustafsson besökte i mars med sin sonson **Kim Gustafsson** vernissagen på Ateneum i Helsingfors för den jättelika jubileumsutställningen om Tove Jansson. Där i folkvimlet bland böcker och konstverk tänkte Greta efter att ha lyckats uppbringa en stol för sin trötta lekamen: "Vad manne Tove skulle ha tyckt om detta? Man ser varken konstverk eller mumintroll för alla ryggtavlors skull." Men det var en upplevelse.

– Och för Kim som är ung och sjuder av aktivitet och engagemang i jubileumsaktiviteterna var det en lyckad helhet.

Tove, som inlett sina konststudier år 1930 vid Tekniska skolan i Stockholm för att fortsätta

▲ Det behövdes fyra förtöjningslinor för att förtöja båten i Klovharuns hamn. Höstar och vårar kunde det vara svårt att lägga ut ur hamnen och att ta sig tillbaka i land. Tove Jansson och Tuulikki Pietilä var ett sammansvetsat par som gjorde alla tunga arbeten tillsammans.

▲ Simturererna i den varma lagunen inspirerade Toves sinne för söderhavsromantik.

FOTO: PER OLOV JANSSON. © MOOMIN CHARACTERS OY LTD

vid Finska Konstföreningens rit-skola i Ateneum och i konstskolor i Paris, målade i huvudsak till slutet av 1970-talet för att sedan prioritera sitt författarskap. Under krigsåren medarbetade hon i tidskriften *Garm* både med omslagsbilder och satiriska illustrationer. Jubileumsutställningen, som pågår till den 9 september, är sammanställd av **Tuula Karjalainen** och **Marjaana Kinnermä**. I fjol utkom Tuula Karjalainens biografi *Tove Jansson. Arbeta och älska* (se Svenskbygdens Läsbit i nr 4-2013).

Greta återgår till de första åren då Janssons var inhyrda i familjen Gustafssons storstuga. Tove Jansson var sex år då hennes lillebror Per Olov "Prolle" föddes. Abbe hade många minnen från tiderna då Tove tultade omkring i Eidisviken och från senare år, då Prolle satt i vagn och då minstingen Lasse föddes år 1926. Greta minns hur Tove och Abbe ofta ventilerade sina barndomsminnen, som med åren blev allt frodigare och färgstarkare.

Minnet av Tove Jansson svävar som Chagalls änglar hos Greta Gustafsson. Foto Benita Ahnäs i april 2014

→ Greta har många gånger fått höra om hur mumintrollen kom till, genom att Tove och Prolle kommunicerade med varandra med att rita bilder i Gustafssons tupp (utedass). Turvis skrev de illustrerade kommentarer till varandra, tills Prolle hade tecknat ner ett argt citat av Immanuel Kant. Tove kvitterade det med att rita det fulaste djuret hon kunde tänka sig. Det var grunden till mumintrollet, men med längre och krokigare näsa som Tove också använde som signatur i tidskriften *Garm*.

En annan impulsgevare till mumintrollen var Toves morbror

i Sverige. Från teckningarna i tuppen utvecklades så småningom idéerna till *Småtrollen och den stora översvämningen*. Det är ingen muminbok eftersom där finns tulpanflickan Tulippa med blått hår och den gamla mannen med en repstege och ett choklad- och karamellträd. Tove ville senare inte riktigt kännas vid sitt förstlingsverk från år 1945. Efter att länge ha varit slutsåld gavs boken på allmänhetens enträgen begäran ut i faksimilupplaga år 1991. Efter debuten följde en lång rad med muminböcker och muminsierier med Pellinge som klangbotten.

Hur det gick med teckningarna i tuppen är en historia för sig. I brist på papper hände det att vissa bilder revs ut för att återanvändas. Med Toves tilltagande berömmelse började förståsigpåarna inse att de var mycket värdefulla. Teckningarna avlägsnades varsamt för att vidarebefordras till ett säkrare förvar, det vill säga till Toves ateljé i Helsingfors, efter museiverkets konservering.

Från viken till havsbandet

Greta berättar vidare, medan solstrålarna dansar i hennes lägenhet och ger föraningar om sommaren.

När berömmelsen ökade tog det inte lång tid innan Toves hän-givna beundrare började söka sig till Eidisviken i hopp om att få se den berömda författaren. Tove var måttligt road och sökte sig med sin livskamrat **Tuulikki Pietilä "Tooti"** allt längre bort från civilisationen. Först till Bredskär, och i mitten på 1960-talet till Klovharun i det yttersta havsbandet där de hoppades kunna få arbetsro. "Det borde finnas ett slags författarskydd för oss som behöver vara ensamma när vi arbetar, precis som det finns ett djurskydd för fåglarna när de häckar", sade Tove i en intervju med Tordis Ørjasæter.

Det var i mitten av 1960-talet som Tove och Tooti försökte

"Det borde finnas ett slags författarskydd för oss som behöver vara ensamma när vi arbetar, precis som det finns ett djurskydd för fåglarna när de häckar."

få tillstånd för ett stugbygge på Kummelskär som var ett utfärds-mål i Toves barndom. Där fanns en fyr och Tove drömde om att bli fyrvaktare. Men Borgå landskommun beviljade inte byggnadstillstånd. Tove gav inte upp utan riktade blicken på Klovharun. Kampen med myndigheterna fortsatte. Öns mäktiga man, doktor W. ställde fram en lista i Söderby Boden i Stor-Pellinge där kunderna fick säga sin åsikt. Majoriteten var för att Tove och Tooti skulle få bygga, men inte äga eller arrendera marken. Hösten 1964 började Sven Brunström och Nils Sjöblom bygga på Klovharun. Ett år senare var stugan färdig.

Med det årliga flyttlasset från Helsingfors till Klovharun fanns mat- och dryckesvaror för obestämmd tid. Man måste ju alltid räkna med vädrets makter, och det hände sig att man på grund av otjänligt väder var tvungen att stanna kvar på Klovharun fastän maten och drickat var slut. Vid behov handlade Tove och Tooti i Söderby Boden eller i Gerda's butik, där de bjöds in för en pratstund i handelskammaren för att sitta på sina egna stolar. Det var högtidsstunder både för Gerda och för flickorna. När "flickorna", som Tove och Tooti kallades, inte längre fanns på Klovharun så var det en stor ynnest om man av Gerda blev hänvisad att få sitta på Toves stol.

Ofta hade flickorna Greta och Abbe till sin hjälp. Abbe hade år

1962 åt Tove byggt en båt i mahogny som döptes till Victoria. Det var "den vackraste båten som hade skådats på hela kustavsnittet". Vad som hände med båten är inte känt.

En hord av nyfikna personer brukade trotsa alla väder för att spana in huset på Klovharun och dess berömda invånare. Tove har i en av sina dagboksanteckningar noterat att närmare tjugo personer landstigit på Klovharun

Tove Janssons med blomsterkrans i håret firade sin sista födelsedag hos Gustafssons i Pellinge år 1989. Till höger Greta Gustafsson. Ur hemarkivet

för att dricka kaffe med starkvaror och kanske också saft – och för att titta på henne och Tooti.

Tove och Tooti stannade på Klovharun ända fram till det definitiva uppbrottet år 1991. Orsaken var att de hade börjat känna sig gamla. Tove var då 77 år och Tooti 74 år. Greta kunde de sista åren få ett samtal från Klovharun, eftersom det då fanns en nyckfullt fungerande telefonförbindelse mellan Klovharun och Eidisviken. Den sista sommaren hände det sig att båten vattenfylldes och stjälppte. Innan telefonen hade flickorna hissat upp ett vitt lakan på stugverandan om de var i nöd. Men det hände sällan.

Tursamt nog hände aldrig något allvarligt, utom att Tove konstaterade att hon på gamla dar hade blivit rädd för havet "vilket var oförlåtligt". Greta minns hur Toves och Tootis sista flyttlass bars upp till det gustafssonska huset och att flickorna sov den sista natten hos henne i Eidisviken. Avskedet var vemodigt. Tove såg sig inte om medan Tooti i ett snabbt svep dröjde en stund vid det som hade varit deras sommarparadis i ett kvarts sekel. År 1996 tog dock Tove och Tooti sig samman för att teckna ner sina minnen i boken *Anteckningar från en ö* med Toves texter och Tootis illustrationer.

Brev i massor

Greta berättar också om mängderna med brev som Tove fick och som i första hand avlämnades hos Gustafssons. Tove sorterade posten i

olika högar i Gretas och Abbes kök. Det var en trave med viktiga brev och så en annan för mindre viktig post och en tredje får sådant som kastades bort med en gång. Det var en hederssak för Tove att svara på alla brev. Ett sisyfusarbete som man väl kan förstå. Värst var det ändå, har Tove yttrat, då nitiska lärare uppmunttrade alla elever i klassen att skriva separata brev med avsändare på kuverten. Tove har sagt att hon skulle ha haft god lust att strypa lärarna med gummihandskar.

Nu har både Abbe, Tove och Tooti gått ur tiden. Men minnet av dem lever vidare hos Greta och nyare generationer.

Efter en vinter med byggarbete öppnar Kafé Skorpan dörrarna i den allra äldsta delen av Jakobstad.

Förvandlar 1700-tals hus till kafé

NÄR JAG senast besökte Hamngatan och fastigheten, mest känd som Antik-Loveret, var det markarbete som gällde. Det var höst och **Robin Nyman**, entreprenören som tagit över husgruppen, hade grävt upp tomten för att få in nya vatten- och avloppsrör. Han hade dessutom lyft upp två gårdsbyggnader som höll på att sjunka ned i marken.

Nu är det full vår och egentligen borde han redan ha öppnat kaféet.

– Jag hade lovat öppna vid snösmältningen. Men den här vintern var inte på min sida. Snön smalt ju redan i februari.

I stället pågår arbetet med att få saker klara till öppningen i början av maj. På utsidan håller svärfar **Johan Nybäck**, nybliven pensionär, på att bygga terrass. På insidan sliter **Carola Nordström** med sina degar.

Hon är företagets enda anställda. Det är drygt en vecka sedan kraftströmmen kopplades till huset, och nu måste hon pröva ut den nya bakugnen, stor som tre kylskåp och dyr som en bättre begagnad bil.

– Vi gillar bröd med hård skorpa. Men hur hård ska den vara? Vi vill hitta den rätta tekniken för att få fram det.

Nordström och Nyman dukar fram nygräddade kanelbullar och Utölimpa bakad enligt ett recept från Stockholm. Smaken är alldeles ljuvlig, beroendeframkallande. Jag är övertygad om att de anställda på sportaffär Mattsson och klädaffären Bros håller med. De har, liksom flera andra av stadens företagare, fått smakprov.

– Vi måste ju provbaka för att få rutin, men vad ska vi göra med allt? Jag bestämde mig för att dela ut det i PR-syfte.

Byggnaden är nämligen inte godkänd för livsmedelsförsäljning ännu, men enligt Robin Nyman är det bara en formalitet.

– Vi har ju byggt enligt godkända ritningar.

Nyman har en bakgrund som lärare, byggnadsarbetare och hemmapappa. Han hade länge sökt en lämplig fastighet i Skata, Jakobstads gamla trähusområde. När Antik-Loveret kom till försäljning i september gick allt snabbt.

▲ Carola Nordström och Robin Nyman skapar tillsammans ett annorlunda kafé som ska bjuda besökarna på mer än hembakt.

▲ Det gamla stockhuset är snett och vint. Det är lågt till tak och rummen är inte särskilt stora. Men det är charmigt och kan bli stadens mysigaste kafé.

– Robin blev mycket intresserad, berättar **Ulla Lehtinen** som hann äga byggnaden i arton år.

När hon tog över var huset mest känt som Böckelmanska gården efter lärarinnan Sofia Böckelman som tidigare bott där.

Det var Ulla Lehtinen som öppnade platsen för allmänheten med sin antikhandel.

– Jag är hemskt nöjd över att kunna lämna över till Robin. Han vet vad han håller på med, säger Lehtinen som numera är pensionär.

Vad håller han då på med, Robin Nyman?

Han pratar mycket om den fina inramningen och möjligheten

att skapa en trivsamt mötesplats, "mer än ett kafé". Det är alldeles tydligt att han har en känsla för framtidsreder. Nyligen kom nyheten om att bagerikoncernen Vaasan måste göra sig av med folk eftersom kunderna inte vill ha fabriksbakat i samma utsträckning längre.

– I Danmark köper folk bröd i speciella brödbutiker. Jag tror att det finns ett spirande intresse här också.

Kafé Skorpan

Kaféet som ska heta Skorpan kommer att ha två specialiteter; surdegsbröd och kanelbullar. Men Carola Nordström kom-

mer också att göra tårter. Och så funderar man på något salt som panini eller bruschetta. Under sommaren hoppas Robin Nyman också få igång italienskinspirerad glassproduktion i ett av de renoverade uthusen.

– Allt vi serverar ska vara nygräddat och färskt. Vill man svänga förbi och hämta något efter jobbet ska det inte vara morgonens bak. Visst blir det mer arbetsamt med små volymer, men det är det värt.

Vintern bjöd på större utmaningar än vad Nyman hade trott. Det gällde inte förnyandet av golvet i köket, vilket var ett krav från livsmedelsmyndighe-

Robin Nyman vill slå ett slag för småskaligt och närproducerat.

"Det här är ett lustprojekt. Vi gör det inte för vinst, men på sikt måste det förstås gå ihop ekonomiskt."

→ terna. Överraskningen var kvisten som byggdes under det fattiga 1930-talet.

– Vi tvingades förnya stenfonten, väggspirorna och takstolar. Det var fem år sedan jag hade jobbat med gamla hus. Jag hade hunnit glömma hur tungt det är.

Nyman är vd för aktiebolaget bakom satsningen men har med sig kompetens från bekanta i Sverige, Italien och Norge. Han har själv ingen företagarbakgrund.

– Jag kommer från en löntagarfamilj. Skulle man följa föräldrarnas råd skulle man helst ha fast jobb på Wisaforest och kvitte-

ra ut en guldklocka vid 50. Men världen ser dessvärre inte ut så längre, det finns inga trygga arbetsplatser.

Robin Nyman märkte att han med åren blev försiktigare och började backa på olika projekt.

– Till slut blev jag arg på mig själv och bestämde mig för att våga satsa. Det här är ett lustprojekt. Vi gör det inte för vinst, men på sikt måste det förstås gå ihop ekonomiskt.

Själv kommer Nyman inte att kunna rekommendera någon särskild arbetsplats till sina barn.

– Ingenting är ju tryggt längre. I stället vill jag uppmana dem att göra något de brinner för, något som är viktigt för dem.

Myndighetsdirektiv inte alltid tydliga

På en punkt hade Nyman hoppats på tydligare direktiv från myndigheterna som följt renoveringen med intresse. Det gällde frågan om handikappanpassning.

– Byggnadsinspektionen krävde rullstolsramp samtidigt som museimyndigheten förbjöd sådana yttre förändringar. Huset har ju redan tio centimeter höga trösklar så det hela kändes lite utopistiskt. Innan det blev klart på den här punkten hade processen tagit onödigt mycket tid och energi.

Myndighetskravet gällande wc gör också att Skorpan enbart kan ha 24 kundplatser inomhus. Men byggnaden är ändå inte särskilt stor och utomhus ryms minst lika många.

Planen är att kafé Skorpan ska ha öppet från nio på morgonen minst fem dagar i veckan, också på vintern. Området kommer att blomma ut till sommaren när syrenerna slår ut, men man behöver ändå inte komma själv för att kunna njuta av en påse hembakt.

– Jag planerar att skaffa en dansk budcykel och fara runt med beställningar till arbetsplatser. Glassbilen finns ju, så varför inte också en brödcykel?

Surdegsbröd och kanelbullar blir Kafé Skorpan specialitet.

Kaféets grafiska profil är under arbete, så här långt finns enbart klistermärken för bröd- och bullpåsarna.

Här bodde de fattiga

Kafé Skorpan består av tre byggnader, den äldsta från år 1789. Huset byggdes ut på 1800- och 1900-talet.

Huset ligger vid Hamngatan som är det äldsta bevarade bostadsområdet i Jakobstad. Staden brann år 1714 och år 1835. Husen vid Hamngatan klarade sig vid den senare branden.

På den tiden var havet nära. Namnet Lovet kommer från seglingstermen lova, att styra upp mot vind.

Husen bestod ofta av enbart ett rum och inhyste sjömansänkor, sjömän och annat "småfolk".

Området var hotat på 1950-talet. Staden köpte upp husen för att göra området till fri-luftsmuseum. De hyrdes i stället ut till mindre bemedlade. I dag är husen skyddade och ofta privatägda.

Källa: Museichef Guy Björklund samt Ulla Lehtinen

I Valamo målas fönster mot himlen

På löpande band ordnas ikonmålningskurser i Valamo folkhögskola, också för nordiska elever. De stiliserade sakrala ikonbilderna är mycket avvikande från den konst som vi är vana att se. Varför är det så populärt i dag att måla ikoner?

– **D**ET FINNS ett tydligt sökande efter rötter, hållbarhet och närvaro, säger ikonograf Alexander Wikström, som undervisar på Valamo folkhögskola, också på svenska.

Eleverna i hans klassrum i den ljusa och vackra kursbyggnaden på Valamo klosterområde i Heinävesi koncentrerar sig på själva ikonansiktet, att måla det ur skugga till ljus. Pannan behandlas, bstryks med flera lager krita och slipas. Skissen färdigställs och färgerna blandas lite i taget och stryks på, lager för lager. Det råder ordning och reda, var sak på sin plats, långsamt och måttfullt.

– I början är den målades ansikte en mörk fläck och så växer ljuset. Det är en uråldrig kunskap om färger och former som ligger bakom.

Wikström berättar att traditionen av att måla ikoner har hållit i tvåtusen år. Man arbetar efter förlagor och börjar målandet med mental förberedelse – ibland med meditation och kyrkobesök. Ett arbete med en ikon förutsätter tystnad. Det är en form av bön, utan ord i bild.

– Ett lugnande element, med ett avkopplande budskap för en modern, stressad människa.

Påskan 2010.

Färgerna präglas av viss valfrihet i kombination med traditioner och symbolik. Färgen på Jesus Kristi kläder berättar exempelvis någonting om honom. En kvadrat står för tid, cirkeln för evighet. Wikström poängterar att bilderna ändå blir personliga. Varje målare lämnar något av sin egen handstil och något av sitt eget hjärta med i bilden.

– På samma sätt som vi har vår egen handstil när vi skriver så har varje målare en egen handstil för att måla, en egen uppfattning av färger. För målaren genomgår en personlig och andlig process, som delvis blir synlig genom färger.

Alexander Wikström började måla ikoner på åttiotalet, och sedan femton år tillbaka jobbar han heltid som ikonograf på Valamo folkhögskola.

Inläringen tar aldrig slut

– Jag målade tidigare i olja, men blev intresserad av den gamla äggtemperatekniken. Det har också varit början för många andra ikonmålare djupa intresse.

– Det budskap som ligger bakom den fysiska materian av en ikon började sedan fascinera mig mera och mera. Jag har ägnat mitt liv åt ikonkonsten, men inläringen tar aldrig slut.

Wikström berättar att Valamo är det enda stället i hela Västeuropa där det regelbundet ordnas ikonmålarkurser. Efterfrågan är inte bara stor i Finland, många av hans elever kommer från de nordiska länderna.

– Valamo har blivit något av ett ikonmåleriets centrum i Norden. Kursdeltagarna uppskattar långa, intensiva arbetsdagar, en till två veckor i lugn klostermiljö.

– Jag har ännu inte ännu stött på en kursdeltagare som kommit på min kurs och bara lämnat allt vid en ikon. Praktiskt taget har alla fastnat på kroken, det är inte bara frågan om en hobby.

Aktiverar på ett passivt sätt

Wikström menar att det är en slags urvind som blåser från den fornkristna kyrkans tid som

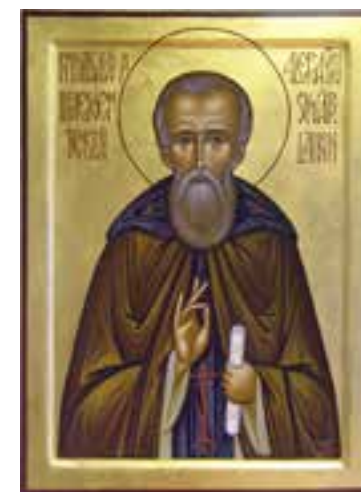
Det är inte du som ser på ikonen – ikonen ser på dig. Ikonerna erbjuder ett möte med någon annan. Den gestaltar och gör närvarande personen som avbildas, säger ikonograf Alexander Wikström på Valamo folkhögskola.

väcker detta starka intresse för ikoner.

– Jag tror att det är en form av estetisk och spirituellt trygghetskänsla. Man strävar efter något som är oförändrat.

– Vi översvämmas av bilder i dagens värld; i reklamer, på internet osv. Den moderna världen är i ständig förvandling, saker som man kan tro på och lita på idag kan vara något helt annat i morgon. De traditionella ortodoxa ikonerna har genom århundradenas lopp varit oförändrade i sitt stiliserade bildspråk.

Ikonens bildspråk står i tydlig motsättning till västvärldens. Ikonerna är neutrala bilder som inte visar starka känslor som glädje eller sorg. Typiska motiv i ikoner är heliga människor och bibelhändelser. Porträtten är andliga, inte fysiska. Ikonen avbildar aldrig den ytt-

December 2010.

re verkligheten utan den utomkroppsliga. Ikonen är ett försök att göra det osynliga synbart.

– Det är inte du som ser på ikonen – ikonen ser på dig. Ikonerna erbjuder ett möte med någon annan. Den gestaltar och gör närvarande personen som avbildas.

I vanliga västerländskt måleri finns det ofta en illusion av ett perspektiviskt djup, tredimensionellitet. Men en ikon vill inte ljuga för våra ögon på det sättet. Ikonerna är platta bilder, som ger en idé om det djup som ligger bakom ikonen.

– Det fysiska materialet, en panel och med färger öppnar kanalen för oss. På samma sätt som vi ser ut genom ett fönster, vi ser inte på glasrutan utan vi ser rakt igenom den.

Ikonen aktiverar betraktaren på ett passivt sätt. Viljan måste komma från betraktaren själv, att aktivera sig med hjälp av ikonens fönster för att bli delaktig av den osynliga världen.

– Det är frågan om uråldriga verktyg som gör att det också blir möjligt för oss att se igenom fönstret.

Är du SFV:are och har gett ut en egen bok?

Här anmäler vi böcker som SFV-medlemmarna gett ut på eget förlag, på mindre förlag, eller via andra självständiga utgivare. Förutsättningen är att boken kan köpas eller beställas av allmänheten.

Skicka till redaktion@sfv.fi en kort synopsis på boken och skribenten, samt en pärmbild. Beskriv bokens utformning och sidantal. Och viktigast: meddela var intresserade kan köpa eller beställa boken.

Svenska folkskolans
vänner

Endast i drömmen är vi fria

Bengt Bergman (f. 1936) har arbetat som journalist, politiker och rundradioman och har innehaft en rad finlandssvenska förtroendeuppdrag. Han berättar med glatt humör om sitt innehållsrika liv utan att vara elak mot sin nästa. Bokens titel säger någonting om författarens livsyn.

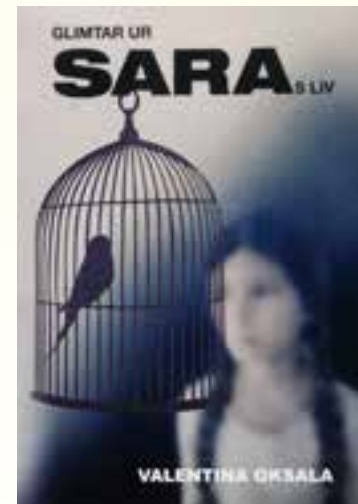
Eget förlag, 2012
183 sidor, illustrerad
ISBN 978-952-93-1237-5
Pris 20 e inkl. porto
Beställ per telefon 0400 501118
eller bengt.bergman@brev.fi

Liv nära död

Vad menar man när man talar om en värdig död? Vad är palliativ vård i livets slutskede? Liv nära död är en kort praktisk handbok i palliativ vård gjord att förstås av alla. Första upplagan utkom redan 2002 och baserar sig på samtal med patienter och anhöriga både i hemvård och på hospice. Boken finns också på finska och engelska. **Christel Pakarinen** är pensionerad läkare som efter många år som akut internist arbetade många år inom den palliativa vården både i Finland och Sverige.

Eget förlag
Häftad, 60 sidor
ISBN 952 91 8352 6
Pris: 10 e (12 e vid postning)
Beställ på christel.pakarinen@kolumbus.fi

Glimtar ur Saras liv

Valentina Oksala är fjärde generationens helsingforsare. *Glimtar ur Saras liv* är hennes första roman. Tidigare har hon bl.a. skrivit noveller som har publicerats i svensk- och finskspråkiga antologier.

Glimtar ur Saras liv är en gripande och suggestiv skildring av ett instängt barns liv strax efter kriget. I romanen får läsaren ur Saras synvinkel följa med hennes liv ända från födelsen. Instängd i en trerummare med alltid fördragna gardiner får Sara sin enda information utifrån via ljuden nere på asfaltgården, trappuppgången bakom den noggrant låsta ytterdörren eller de oftast knapphändiga samtalen med de Stora.

....*Jag satt naglad framför datorn och sträckläste hela boken, märkte först klockan fem att jag inte hade ätit sedan morgonmålet...!*

Den är i all sin kuslighet oerhört fängslande och skickligt skrivet!
Maj-Britt Paro

Eget förlag. 279 sidor.
ISBN 978 952 93 2304-3
Finns i välsorterade bokhandlar och i Luckan och kan beställas direkt tel 050 5916416.
Pris 20 euro (porto ingår)

Kalla systrar från Åland

Kalla systrar från Åland berättar om en närapå bortglömd epok i Finlands sjöfartshistoria, Gustaf Eriksons små vita kylfartyg.

Thure Malmberg i Söderkulla har tidigare i flera böcker skildrat främst den finländska passagerarsjöfartens historia. Nu ger han tillsammans med den svenska fartygsforskaren **Erik Hag** en bild av en kort men viktig parentes i vår historia, när en flotta av små kylfartyg från Åland under årtiondena närmast efter kriget transporterade kött, fisk, frukt och grönsaker över hela jordklotet. Samtidigt gav kylbåtarna hundratals unga finländare arbete i en internationell miljö fjärran från dagens färjesjöfart.

Utgivare: Stiftelsen Hilda och Gustaf Eriksons samt Gustaf Adolf Eriksons Understödsfond i Mariehamn 2013.
Inbunden, 134 sidor, formgivning av Peter Wikström.
Kan köpas bl.a. på Akademien eller direkt från stiftelsen.

Appendix

Som komplement till kärlekslyriken i diktboken *Rosendröm med tagg*, som presenterades i Svenskbygden 1/2014, kommer fil.mag **Ann-Sofi Wärnås Appendix** med samhällsfilosofi – som med fördel kan sättas in mellan de tomma sidorna i slutet av diktboken, eller köpas skilt för sig.

Häftad, I-XX sidor (+1)
Pris: 4,50 e + porto.
Kan beställas av författaren:
annsofi.warna@hotmail.com

En berättelse om frihet och tolerans

TEXT: ANNE SJÖQVIST, BILD: TIINA TAHVANAINEN

MAGNUS-MARIA ÄR en berättelse om frihet och tolerans. Det säger regissören **Suzanne Osten** om folkoperan som handlar om Föglöflickan Maria Johansdotter:s öde och som har urpremiär i Mariefhamn den 15 juli.

Produktionen är samnordisk och föreställningen blir till genom kollektivt arbete som är ovanligt i operavärlden. Suzanne Osten vill involvera alla i teamet redan från start eller till och med före start. Förra sensommaren hölls en workshop innan librettot och musiken var klara och innan sångarna var utsedda. Då presenterades projektet också första gången för inbjuden publik.

Nu har den första dynamiska övningshelgen med färdiga material och nästan hela gänget på plats hållits på Åland.

Magnus-Maria handlar om kön, den handlar om samhällsnormer och gränsöverskridning. Det är den sanna berättelsen som Maria Johansdotter som i slutet av 1600-talet tog sig från Föglö i åländska skärgården över till Stockholm för att spela nyckelharpa. För att få spela i fred på krogarna och för den högre lönnens skull klädde hon sig som man och började kalla sig Magnus Johansson.

Hon spelar och hon blir populär bland kvinnorna i Stockholm. Det är först när hon söker jobb som kantor i en församling och prästen blir misstänksam och anger henne som hon åker fast. Maria ställs inför rätta och på do-

marens fråga om hon är man eller kvinna svarar hon att hon är både man och kvinna men mera man ändå. Hon döms enligt Mose lag för brottet att ha utgett sig för att vara man. Intressant är att homosexualitet inte var något brott i början av 1700-talet.

Idag, över 300 år senare, är tiden inne att berätta den märkliga historien om Maria Johansdotter/Magnus Johansson. Kön- och samhällsnormer är fortfarande i högsta grad aktuella. Vad är rätt kön?

Operan regisseras alltså av Suzanne Osten (SE), en av vår tids mest framstående och unika regissörer, känd för att förvandla

varje produktion till något nytt och spännande. Musiken är komponerad av **Karólína Eiríksdóttir** (IS) och dirigent är **Anna-Maria Helsing** (FI), båda väletablerade namn i musikvärlden. För librettot står författaren och poeten **Katarina Gäddnäs** (ÅL) och för bearbetning och dramaturgi **Ann-Sofie Bányó** (SE). Scenografen **Maria Antman** (ÅL) svarar för scenbilden och ljussättningen sköts av ljusdesignern **Mari Agge** (FI). **Soledad Howe** (SE) är koreograf och för dräktdesignen står modeskaparen **Minna Palmqvist** (ÅL/SE), som särskilt uppmärksammats för att ifrågasätta modets stereotyper. Repetitor är **Patrik Komorowski** (ÅL)

I operan medverkar **Hillevi Berg Niska** (SE), **Lisa Fornhammar** (SE), **Maria Johansson** (SE), **Ásgerður Júníusdóttir** (IS), **Therese Karlsson** (ÅL), **Annika Sjölund** (ÅL) och **Frida Josefin Österberg** (ÅL) samt skådespelaren **Andrea Björkholm** (ÅL/FI). Alla är de Magnus-Maria.

Urpremiären är 15 juli på Alandica i Mariefhamn i samband med att första Prideveckan hålls på ön. Ytterligare fem föreställningar ges i Mariefhamn innan produktionen får vidare på turné. Den 26 juli ges en föreställning i Schaumansalen i Jakobstad, den 30 juli på Folkoperan i Stockholm och den 7 september uppförs folkoperan på Esbo stadsteater.

Operan framförs på svenska och textas. Föreställningens längd är cirka 80 minuter.

Nya vårböcker

Birgitta Boucht
FÖRKLÄDD OCH NAKEN
Självpporträtt. Själsfränder. Skrift.

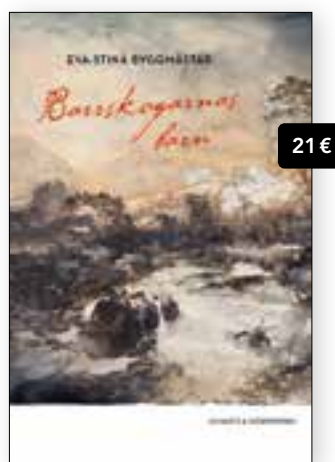
Ulla-Lena Lundberg
MARSIPANSOLDATEN

Jan-Erik Andersson
WOW
Åsikter om finländsk arkitektur

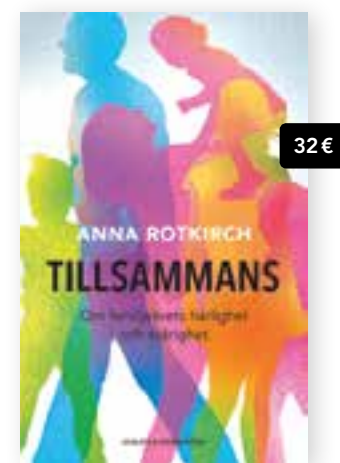
Tommy Pohjola
UNDERJORDEN
Det huvudlösa metroprojektet

Eva-Stina Byggmästar
BARRSKOGARNAS BARN

Tomas Mikael Bäck
VINTERRESA
Sjuttiotre dikter

Anna Rotkirch
TILLSAMMANS
Om familjelivets härlighet
och svårighet

Keth Strömdahl
**VILDA ÖSTERN ÄR EJ
SOM FÖRUT**

Förbudstiden

En äventyrsberättelse med mörka undertoner

Keth Strömdahl: *Vilda Östern är ej som förut.* Berättelser om spritsmuggling under förbudstiden i Östra Nyland. Schildts & Söderströms. 216 s.

Alkohol eller sprit är ett ämne som väcker starka känslor och ständigt engagerar. Samtidigt är det tabu. Hur går det ihop?

Mellan 1919 och 1932 rådde förbudslag i Finland. Det var inte så väldigt länge sen, men tillräckligt lång tid har gått för att de levande hågkomster som finns från de tretton åren snart ska ha gått ur tiden.

Keth Strömdahl, som är bosatt i Askola norr om Borgå, konstaterar i förordet till sin nyutgivna bok *Vilda Östern är ej som förut* att många av dem hon intervjuat för boken sagt att de bara väntat på att få berätta sin historia. Det de berättar illustrerar på många sätt den inställning vi har till sprit i det här landet: Man talar om alkohol och man skrattar överseende, men under ytan går kalla stråk och en underberättelse om kompromisser man inte borde ha behövt göra, personliga katastrofer och tragedier. Dem är det svårare att tala om och de blir sällan analyserade. Tyvärr inte heller i Strömdahls bok.

Digert underlag

Materialet i *Vilda Östern är ej som förut* är i och för sig brett och mångsidigt. Strömdahl har gjort intervjuer och läst in sig på många historiker – till exempel **Olle Sirén** hänvisar hon flitigt till – lyssnat på radiodokumentärer och bläddrat i tidningar.

Smugglingen i östra Nyland skedde ju över Finska viken. Samarbetet med Estland och

beskrivningen av själsfrändskapen mellan brödrafolken är också fräsch.

Det blir ganska tydligt att Strömdahl är en boren journalist, hon sammanställer materialet bra men fördjupningen blir på hälft. Till en del kan det bero på att hon inte vill förgripa sig på respondenternas berättelser.

Hela boken är en illustration av Svenskfinlands dilemma: Vi är för få för att kunna tillåta oss att lossa tungans band. Hänsyn är en fin egenskap men ibland blir den en hämsko. Först mot slutet av boken kommer det fram som läsaren redan länge haft på känn: "En utbredd illegal affärsverksamhet liksom en organiserad brottslighet ses allmänt som mycket skadligt för samhället. Där brottslighet och våld florerar, sjunker också samhällsmoralen. I Finland steg alkoholkonsumtionen under förbudstiden och våldsbrotten ökade. Spritkriget skördade sina offer både bland lagens väktare och bland smugglarna." Smuggelverksamheten var kanske inte så pittoresk när allt kom omkring? Äventyret fick en efterräkning.

Det kommer också fram att

smugglarna var väl medvetna om skuggsidan av den verksamhet de ägnade sig åt. De flesta sålde inte spriten i grannskapet, utan fraktade den helst längre in i landet. Dels berodde det på att värdet steg ju längre bort från kusten man kom, men dels berodde det också på att man ville exportera problemen så långt bort från sig själv som möjligt.

"Aldrig mera fattig"

Samhällsklyftorna var stora under den period förbudslagen var i kraft. Såren efter inbördeskriget var öppna. Att det fanns så många som var beredda att trotsa lag och norm berodde på det. Man hade smugglingen som extraknäck och motivet bakom var att man ville slippa undan fattigdomens strupgrepp. De som drabbades allra hårdast av frestelser och straff var de som var lägst i samhällets hierarkier.

Å andra sidan var det också många näringar som fick sin början från smugglingen och som efter att förbudslagen hävts kunde fortsätta: bussbolag, skrothandlare, fraktföretag...

Guldornen i Strömdahls bok är dels de fina fotografierna, många av dem kommer från privata samlingar, men en del har hon samlat in från museer och Alko. Dels finns här hänvisningar till litteraturen som är belysande, främst från **Janne Kubik** och **Elsa von Borns** novellsamling *Långöfolket*, men också ett roligt och välformulerat brev av **Per Olov Jansson**, om hur familjen Jansson av misstag hamnade rakt in i ett smuggeläventyr under en sommarutfärd.

BARBRO ENCKELL-GRIMM

Berättelser om spritsmuggling

Läsbiten är denna gång avsnittet Lovisa ur Keth Strömdahls bok Vilda Östern är ej som förut – Berättelser om spritsmuggling under förbudstiden i Östra Nyland och Kymmenehalvön

Under förbudstiden 1919–1932 fördes mängder av smuggelsprit in i landet. För skärgårdsbefolkningen gav smugglingen en biinkomst som för vissa blev en guldkant och en grundplåt för fortsatt företagsverksamhet. Många bussbolag, speditörsföretag och flotta villor och fastigheter i skärgården är konkreta minnen från förbudstiden. För andra gick det på ett ut, det blev ingenting kvar eller man förlorade allt man ägde och hade. Boken om spritsmugglingen utgår från personliga berättelser som kombineras med ekonomisk och social historia kring Finska viken. Intervjuerna är gjorda med barn till smugglare, ögonvittnen som åsett smugglingen utan medel att ingripa.

Förbudstiden inföll under en brytningstid. Finland hade just blivit självständigt, ett blodigt inbördeskrig hade delat folket i vinnare och förlorare, motsättningarna i samhället var stora.

Också under den tiden skulle man dock överleva och få bröd på bordet. Nätverken hade splittrats, migrationen ökade, en del emigrerade till Amerika. De som stannade kvar i hemlandet använde alla medel för att klara sig. För många kom förbudstiden som en räddning. Spritsmugglingen var en möjlighet att snabbt skaffa sig pengar. Den involverade hela familjer och släkter, såväl män, kvinnor som barn. Alla samarbetade.

Elnas mamma var sprittrökare

Elna är 89 år då jag träffar henne. Hennes mamma sålde sprit under förbudstiden och Elna har som barn sett en hel del och vet hur det gått till. När jag stiger in i hennes vardagsrum en varm sommar dag, sitter hon i rullstol med en varmvattensflaska i famnen. Hon har svårt att röra sig men sonen och svärdottern är på plats och har dukat upp med kaffe i en fin servis, brett smörgåsar och bakat bullar för ett helt regemente. Det är fest när jag kom-

FOTO:AURA COLLIANDER

Keth Strömdahl

Född: 1961

Bor: i ett stort hus på landet som jag rustat upp och målat om.

Skriver helst: Varje dag, fritt och flödande, olika saker.

Läser helst: God litteratur, gärna och mycket.

Högsta önskan: Att få leva ett långt och gott liv i dialog med omvärlden.

Det här vet inte Google om mig: Att jag behöver skog, sol och skönhet omkring mig.

mer. Elna är på gott humör och vill gärna dela med sig sin historia.

Elnas mamma och pappa kom från två grannbyar men visste inte om varandra innan de träffades i Amerika och gifte sig där. Vid slutet av första världskriget fick de bud om att Elnas pappa skulle komma hem för att överta hemgården. Posten dröjde på vägen och kriget fördröjde ytterligare deras hemkomst och när de äntligen återvände hade ett år gått. Då hade pappans system redan fått stället skrivet på sig. Pappan måste finna ett jobb och i det sammanhanget kom han in på smugglandet. Det var inte ovanligt. Det fanns många sysslolösa unga män som behövde jobb och pengar på den tiden.

Det slutade med att familjen livnärde sig på spritsmuggling.

Elna har många historier att berätta om vad hon sett som barn. En tid bodde familjen på en udde, på andra sidan viken mittemot skeppsbron. Tullen hade beslagtagit en spritlast och placerat den i tullhuset. På natten bröt sig smugglarna in i tullhuset. De drog ut några stora stenar ur sockeln, kröp in under huset, bände upp några breda golvplanor och tog tillbaka sin spritlast.

Ibland blev smugglarna tvungna att kasta lasten i sjön. Poliserna försökte ofta håva upp dunkarna från vassen där de låg gömda. Oftast var det någon som hade anmält och tipsat polisen.

Så här berättar Elna:

– Jag stod på trappan och såg på karlfolket. Min lillebror gick ut på bryggan och poliserna frågade vems brännvin det var. ”Det är farbror Mattsis det här, det är inte pappas”, sa min lillebror. Han sa att han skulle bryta näsan av polisen när de kom till oss och snokade. Han var så modig. Jag var blygare och trots att jag var två år äldre än han, gömde jag mig bakom karlarna som stod på trappan.

Till en början var det pappan som smugglade sprit. Han lastade och tog emot sprit och transporterade varan vidare norrut till Orimattila. Elna säger att det var spännande tider med starka hästar och modiga karlar med goda nerver.

– Polisen var god vän med pappa. En gång försökte polisen ta fast honom i Lovisa men han stannade inte utan körde vidare trots att polisen skrek efter honom att han skulle skjuta. Alla ville ju ha sprit, polisen också. Det värmdes så gott inombords.

Elna säger att hennes mamma aldrig berättade någonting trots att hon var en så stor *sprittrokare* (langare) själv. Mamman tog över smugglandet när pappan åkt tillbaka till Amerika.

– Vi livnärde ju oss på det. Min pappa drack själv hela tiden och det var det som förstörde honom. Han var elak i fyllan. Vi hade ett vitt matsalsmöblemang och jag kommer ihåg att han slog sönder bordet. Karlarna som var hos oss lappade ihop det när pappa hade gått och lagt sig. Mamma fick sälja den ena möbelen och saken efter den andra. Pappa höll på med smugglandet och till slut fick han så mycket på sig att han måste fara tillbaka till Amerika. Och där blev han.

Elna berättar om fattigdom, alkoholism och familjevåld. Minnet av pappan som aldrig återvände har följt Elna genom livet.

– Jag vaknade på natten när mamma satt och sydde på symaskinen och pappa satt bredvid. Jag gick

in till dem och pappa tog upp mig i famnen och sa att han skulle skicka saker åt mig. Så förde han mig i sängen och sa att ”pappa kommer snart”. Men han kom aldrig tillbaka. Och där blev mamma med tre barn. Jag var 5–6 år. Han lämnade henne i sticket.

Familjen fick aldrig veta vad som hände. Pappan tog alla pengar med sig och försvann. Det hade funnits planer på att han skulle köpa ett hus och mamman och barnen bodde en natt i det huset. Sedan måste de flytta ut eftersom pappan inte hade betalat något på huset trots att han lovat. Det var meningen att han skulle skicka pengar hem till familjen när han hade börjat förtjäna i Amerika. Det är möjligt att han började dricka igen och inte kunde sluta.

Genom årtionden har det rört sig motstridiga uppgifter om vad som hände honom. En del rykten säger att han i ett svagt ögonblick hade tagit en slang i munnen och tagit gas från spisen så att han dog. Ett annat rykte säger att maffian var inblandad, att han råkat i skuld och att självmordet var iscensatt.

Det finns ingen som vet och ingen som kan berätta.

Då det inte hördes något av familjefadern fick mamman reda sig bäst hon kunde. Hon tog då över verksamheten. Elna berättar att mamman inte kunde byta till att bli en vanlig skurgumma heller, hon var van att ha pengar efter tiden i Amerika och spritsmugglandet i Finland. Så länge mannen levde kunde hon räkna med honom, men när han var borta fick hon klara sig själv.

– Mamma hade skaffat sig körkort i Amerika och kunde köra bil. I Finland körde hon utan körkort tills någon fick ögonen på henne och angav henne för polisen. Kommissarien ringde till mamma och mamma for med honom för att provköra. När hon hade kört ett stycke och de kom till staden, åkte de direkt till poliskammaren och han skrev ut ett körkort åt henne. Hon var då den andra kvinnan i Finland som körde bil. Hon körde nog hästar också och motorcykel med sidovagn. Hon var nog en *hurja tant*.

Mamman körde sprit men hade också ett spritlager hemma.

En gång hade hon gömt sprit i en schäslong där man vanligen förvarade kläder. Polisen fick nys om saken och hittade gömstället med whisky och konjak och mamman hamnade i rätten för det.

En annan gång kom mamman med ett spritlass då hon såg polisen på vägen. Hon svängde runt och körde in i skogen. Polisen såg att hon vände och

följde spåren och ertappade henne med att rada av lasten. Spriten beslagtogs men den gången fick mamman gå. Elna berättar att det var en snäll polis den gången, men att polisen nog ville ha provision. En stor del av polisen kände till vilka som höll på med smugglandet.

– Jag var inte rädd som barn. Pappa blev påpassad. Han hade drängar som satt inne för hans del. Han klarade sig bara genom att resa tillbaka till Amerika, annars skulle han nog ha åkt in. Polisen kunde ju inte ta fast mamma och sätta henne på vatten och bröd, hon hade ju oss barn att ta hand om.

Vi sitter länge, Elna och jag, och talar om ett långt liv med många minnen. Elnas mamma gifte om sig och förlorade också den mannen. Han gick ner sig i isen. Senare återvände mamman till Amerika och blev hushållerska i en rik skeppsredares hem. Elna stannade kvar i den lilla staden, gifte sig och fick barn.

– Här var så många kretsar i den här staden. Längs med vägen till Lappträsk byggdes ju många hus. En smugglare som arbetade på land skröt med att hans hus var byggt med spiripengar. Det var inte ovanligt.

– Det är många som aldrig kommer att berätta. Dom har inte berättat åt följande generation, först var det ju lite skam och så. Nu bryr jag mig inte om skam mera. Inte är jag stolt heller, men det är nu mitt liv. Det är ju bra att det finns kvar, att det inte helt försvinner. Det var ju frågan om fattiga människor, det var en binäring för dem och ett sätt att överleva.

Kanske det är på tiden att historierna om spritsmugglingen under förbudstiden kommer till tals.

Elna tittar vänligt på mig och tillägger: – När du kom in här så tänkte jag att henne kan man nog bli vän med.

Historier från Lappträsk och Lovisa

Under förbudstiden gick det livligt till och enorma mängder sprit smugglades in i landet. Uppfinningsrikedomen bland smugglarna var stor och knepen många.

Smugglarna använde sig av torpeder med tioliterkanistrar som bogserades efter en motorbåt. Vid ett tillfälle såg skärgårdsborna i Lovisa en motorbåt med en tross efter sig. Tullen hade också fått sikte på motorbåten. Spritsmugglarna kapade snabbt trossen och torpeden sjönk till botten. Den gången kammade tullen noll.

Skärgårdsborna märkte noggrant ut platsen på sina sjökort i väntan på att saltet i påsen skulle smälta och flötet stiga upp till ytan och visa var spritkanistrarna låg. Tullarna och polisen hade händerna fulla på annat håll och det är oklart vem som bärgade lasten den gången.

En östnylänning specialiserade sig på landtransporter per bil och klarade sig länge utan att åka fast. En gång var det nära ögat. Då kom han körande med full last längs en liten väg i skogen och stötte på en polispatrull som hade lagt ut en spikmatta tvärs över vägen. Det fanns inga möjligheter att komma undan. Det var bara att stanna, överge bilen och ta till flykten. Föraren lydde inte polisens uppmaning att stanna varpå polisen sköt mot smugglarens ben för att stoppa honom. Men kulan tog inte i benet utan i ett högst vitalt bihang mellan benen, och flykten fortsatte och han kom undan. Han var i varje fall tvungen att uppsöka läkare och togs emot av överläkaren vid Lovisa allmänna sjukhus, Léon Biaudet som tröstade med att säga att skadan inte var så allvarlig och att det nog skulle bli bra. Mannen i fråga hade ett gott öga för kvinnlig fågring.

En tid senare råkade mannen och läkaren mötas i ett gathörn i Lovisa och Biaudet förhörde sig om hur hans patient mädde. ”Tackar, professorn, jag mår nog bra – och ingen har ännu klagat!”

Mannen som delar med sig av sina hågkomster från förbudstiden, berättar att han som barn bodde i Lappträsk. Barnen var rädda när de vid skogsbrynet bakom hemmet såg grupper med svartmuskiga, tysta män, som vandrade längs en väl upptrampad stig med tunga bördor på axlarna. Först senare fick barnen veta att det var bärare i långa karavaner som bar smuggelsprit i kanistrar genom skogen. Männerna bar på jutesäckar vars mynningar var fastsydda men så att det lämnades ett hål i mitten, stort nog för att man kunde trä in kanistrarna och genom hålet sticka in ett huvud så att man bar en kanister på ryggen och en annan på magen. De starkaste männen bar två kanistrar fram och två bak, tillsammans ungefär 40 kilogram. Det krävdes god fysik för en promenad på tiotals kilometer längs ojämna stigar i skog och mark.

Smugglarna landsteg i Strömfors skärgård, på någon lämplig och obebod plats. Karavanen tog sig sedan norrut genom Tessjö, längs den fredliga Skogbyvägen, genom Harsböle–Labby–Hindersby och Lindkoski norrut till de finska trakterna längs en stig som slingrade sig förbi vägarna som

tullarna bevakade noggrant. Liknande häst- och gångstigar fanns på flera håll och gick från kusten in i landet.

Ett hus med historia

Vid Kullafjärden sydost om Lovisa står ett hus byggt år 1928, på en liten bergsknall på Gröna Ud-den. Det är ett gammalt fiskeläge. Huset är stort, i två våningar med en rymlig källare och ett stiligt mansardtak.

När huset såldes i slutet av 1990-talet till en familj från Helsingfors var ett av försäljningsargumenten att huset var ett gammalt spritlager och att handel med smuggelsprit hade förts vid stranden. Huset renoverades med vacker hand och familjen hade det som andra bostad medan barnen ännu gick i skola och mannen arbetade i Helsingfors.

Alla kännetecken vad gäller spritsmugglingen stämmer. Villan ligger vid en fjärd, lämpligt skyddad och med väg ända fram till stranden. Det var ett skrytbygge med mansardtak som var ett av de typiska kännetecknen för hus byggda med spritpengar. Källaren användes som avlastningsplats och mellanlager.

Enligt en granne till den flotta spritvillan vid Kullafjärden var många fiskare spritsmugglare. De kunde ha mellanlager och gömmor uppe på land, men sänkte också sprit i havet och hade lagerförvaring under isen. Det fanns flera ställen där spriten togs i land, bland annat vid Jomalsunds bro i Pernå och vid Lappom nära Hästholmen i Lovisa. Enligt grannen förtjänade de som var involverade i smugglingen stora pengar.

På vintern kom man upp längs Tessjö å till Marby och utnyttjade de starka isarna för att transportera sprit. Grannen berättar att han som ung pojke hittade en tioliters spritdunk med sprit på Kampuslandet. Tiderna var knappa under förbudstiden och spriten kom från Estland med skutor. Fiskare körde ut med motorbåtar för att hämta sprit från skutor. Också hans släktingar var med. De blev aldrig fasttagna men fick genom smugglingen en extra inkomst och hade råd att bygga ett stiligt hus.

Ålands-Kalle

Längst in i Kullafjärden ligger Kulla gård i Tessjö by, vid vägen mellan Kotka och Lovisa. Där bodde Ålands-Kalle, som **Elsa von Born** har skrivit en novell om i boken *Långöfolket*.

Ålands-Kalle som i Elsa boken kallas för *Ålands-Ville*, beskrivs så här: "Han var hemma från Kö-

kar, det skoglösa landet och hade tidigt lärt sig rida på vågryggarna. Kort och liten till växten, mjuk som en tattarpiska var han likväl ett muskelknippe."

Hur och varför Ålands-Kalle kom till Lovisa och Kulla, förtäljer historien inte. Elsa von Born har fingerat namnet men inte skyddat den ursprungliga historiska personen eller platserna mer än absolut nödvändigt. Då *Långöfolket* utkom år 1937 kunde man säkert läsa mellan raderna och visste precis vilka hon berättade om i sin novellsamling och var händelserna utspelade sig.

Ålands-Ville tog snart ledningen i Kullerviken. Han nöjde sig icke med att lyfta spriten ur estfartygen, som låg vid tremilsgränsen och väntade. Det var en för liten yta för hans färder. Han tog från början den vanan att styra rakt över sundet, som han kallade Finska viken, och taga spriten ur första hand.

Elsa von Born berättar om den befästa ön utanför Reval (Nargö) vars folk Ålands-Ville mutar för att där få hålla sitt spritupplag.

Ålands-Ville var synbarligen en skrävare och historieberättare som i likhet med Algoth Niska gärna skröt med sina bedrifter och därför också själv deltog i att skapa hjältehistorierna om sig själv.

Jag satt bara tummen på spaken och drog och så gick hon som en docka över hela sundet, skröt Ville när han väl var hemma. De sköt efter oss som galningar, så rorkulden gick. Jag tänkte att det skulle gå rakt åt helsike. En kula tog hatten av kamraten och svedde håret. Vi kastade oss ned i båtbottnen, tog en sup ur spritflaskan och så körde vi som för livet. Innan de där på stranden hade hunnit tänka på att förfölja oss med den andra motorbåten, var vi redan långt borta och snart syntes kusten bakom oss bara som en braxenrygg. Det var förbannat skönt att komma hem, till egen strand, fastän båten var tom och hela lagret gick förlorat och föll i fiendehand.

Elsa von Born berättar också att Ålands-Ville bildade ett eget kompani. Det verkar som om hon berättar om honom "rakt upp och ner". Ålands-Ville sägs också vara uppfinnare av sprittorpederna som gjorde det möjligt att smuggla in tusentals liter sprit under vattnet innan tullen kom underfund med systemet. Hon berättar också detaljerat hur sprittorpeden fungerade och hur den var byggd: "I en dylik ställning radades in ända till hundra kanistrar, bildande sålunda en lång silverglänsande fisk, som lät sig lätt transportera efter motorbåten."

Torpederna har också kallats gäddor.

Ålands-Kalle alias Ålands-Ville och hans kompani lyckades också en gång, enligt Elsa von Born, komma ända till Skeppsbron i Lovisa. Ålands-Kalles båt hade kommit in till Skeppsbron med en ner-sänkt torped, färdig att lossa lasten som skulle gå vidare norrut följande morgon enligt en färdigt planerad rutt. På kvällen kom tullbåten in och lade

till vid bron. Allt höll på att gå i stöpet men också den här gången klarade han sig: "Här ska bärgas vad bärgas kan." På natten kapade man tullbåtens trossar så att den sakta började driva utåt viken. Ombord sov tullmännen som inte märkte någonting förrän på morgonen. Då hade kompaniet redan halat upp torpeden, lossat lasten och skickat iväg den norrut.

Sociala, ekonomiska och politiska förhållanden i Lovisa

Estland behövde en ny exportmarknad för brännvin efter att utförseln till Ryssland fallit bort efter år 1918. I Finland trädde förbudslagen i kraft. Utbud och efterfrågan möttes. Från Estland smugglades främst 96-procentig sprit. Ju högre alkoholprocenten var, desto lägre blev de relativa transportkostnaderna.

Till havs hade man på 1910-talet övergått från segling till motordrivna båtar. Smuggelspriten transporterades i land vid bryggor som antingen låg avsides eller nära vägar som var farbara för fordonstrafik. Smugglarna försökte utföra spaningar på förhand för att säkerställa att den smugglade varan kom tryggt fram. Ibland lönade det sig att använda gammal teknik. Tjugotalets bilmotorer hördes på långt håll och därför var hästtransporter eller langning från man till man säkrare. På vintern var transport med häst och släde ljudlös.

Spritbeslag och sprit på recept

År 1924 beslagtogs den finska tullen 209 578 liter illegal sprit. De största beslagen gjordes i Helsingfors med omnejd, Borgå, Lovisa och Kotka. Främst riktade smugglarna in sig på Helsingfors där man år 1928 beslagtogs 336 595 liter sprit, följande år 365 281 liter och 476 465 liter år 1930, vilket var nästan hälften av alla beslag i Finland. Åren 1929 och 1930 beslagtogs mer än en miljon liter sprit årligen i Finland. Myndigheterna uppskattade att det var endast 10 procent av all smugglad sprit.

Algoth Niska hade haft kontakt med Lovisa från och med 1910-talet då han hade spelat fotboll i Lovisa Tors fotbollslag. Det sägs att han hade en stödjepunkt på Våtskår i sydvästra Pernå under förbudstiden.

Enligt Olle Sirén i *Lovisa stads historia* var spritsmugglingen den mest lönande och största företagsamheten när det gäller omsättningen. Uppskattningsvis beslagtogs högst 10 procent av smuggelspriten. En liter sprit kostade 30 mark och om 680 000 liter sprit fördes in i Lovisa med omnejd årligen, innebär det en summa av 18 miljoner mark varje år. Som en jämförelse kan påpekas att Lovisa stads kommunala budget kring år 1930 gick på ca 4 miljoner mark. *Wattenkuranstalten* i Lovisa hade en årsomsättning på 150 000 mark och stadens framgångsrikaste (lagliga) företag, Nordströms bolag *Lovisa Fiskeri*, visade en bruttovinst om 4,9 miljoner mark år 1931.

Svenskbygdens Kryss 2/2014

BAND	BRUTET	FOLKGRUPP	ISA
ACKER	PAUL	PAUL	TÄCKER
STUDER	REPA	REPA	REPA
REPA	REPA	REPA	REPA
FÖR	FÖR	FÖR	FÖR
AN-FALL	ANBUD	NICKEL	ITU
INNE	INNE	INNE	INNE
DEL	DEL	DEL	DEL
KÄST	KÄST	KÄST	KÄST
KYLIG	KYLIG	KYLIG	KYLIG
YTT	YTT	YTT	YTT
HOMME	HOMME	HOMME	HOMME

Vinstbok för krysset 2/2014 är Keth Strömdahls bok *Vilda Östern är ej som förut - Berättelser om spritsmuggling under förbudstiden i Östra Nyland och Kymmenedalen (se Läsbiten)*. Skicka in lösningarna före 26.9.2014 till SFV:s redaktion, PB 198, 00121 Helsingfors. Märk kuvertet "Kryss". Du kan också skanna eller fota din lösning och eposta den på redaktion@sfv.fi.

Namn: _____
 Adress: _____

Svenskbygdens Sudoku (lösningarna nederst på sidan)

Enkel

8	7				2	9
4		5			8	6
	6	9			5	3
	3		7	2		6
	1		9	3		5
	4	2			3	8
7		1			6	5
3	5				9	1

Expert

		4		5		6
	8		4		3	2
		3	2		8	4
7				8		5
	9					1
8				2		4
	6	8		2	5	
	1	5		6		8
	8		1		7	

Krysslösning 1/2014

122 svar skickades in. Bland de rätta svaren gynnade fru Fortuna Birgitta Sten, Borgå. Vinstboken torde vara framme.

ASTE	K	VAS	TRAK	O	OTUR	BMS
NISK	R	U	T	S	C	H
N	A	R	R	I	MÖTE	%K
S	T	A	S	A	N	
K	B	A	R	L		
A	S	T	E	R	I	S
K	A	R	O	T	E	N
O	N	D	A	L	S	I
E	L	D	A	L	M	A
B	E	S	I	G	N	E
G	Y	M	U	E	R	D
G	E	G	N	A	H	T
G	O	M	T	O	A	L
I	N	F	T	A	I	N
A	F	T	O	N	S	A
I	D	E	T	D	B	A
R	A	D	T	A	N	T
S	T	R	E	B	E	R

Sudokulösningar

Enkel

8	7	3	5	4	6	1	2	9
4	2	5	3	9	1	8	7	6
1	6	9	8	2	7	5	3	4
5	3	4	7	1	2	9	6	8
2	9	8	6	5	4	7	1	3
6	1	7	9	8	3	4	5	2
9	4	2	1	6	5	3	8	7
7	8	1	2	3	9	6	4	5
3	5	6	4	7	8	2	9	1

Expert

9	2	4	1	5	7	6	3	8
5	8	7	4	6	3	1	2	9
1	6	3	2	9	8	4	5	7
7	4	2	9	8	1	3	6	5
6	9	5	7	3	4	8	1	2
8	3	1	6	2	5	9	7	4
3	7	6	8	4	2	5	9	1
4	1	9	5	7	6	2	8	3
2	5	8	3	1	9	7	4	6

Alla SFV-medlemmar får 30 % rabatt hos oss.

NYHET!

Nu får du rabatten i vår nätbokhandel www.sets.fi med kampanjkoden »Aktie123». Här hittar du hela vårt sortiment med hundratals titlar. Öppet dygnet runt!

Du är också välkommen till vår bokhandel på Bulevarden 7, 8:e våningen där vi tillhandahåller de nyaste böckerna.
Öppet mån–tors kl. 9–18, fre kl. 9–16.

Välkommen!

